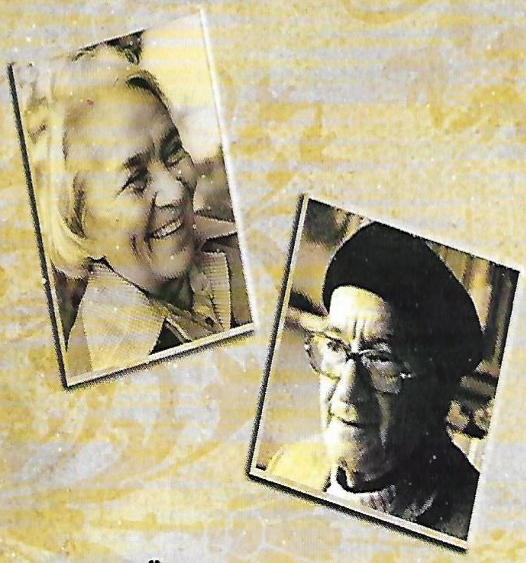
DTCF'DE SOSYOLOJİNİN 75. YILI SEMPOZYUMU

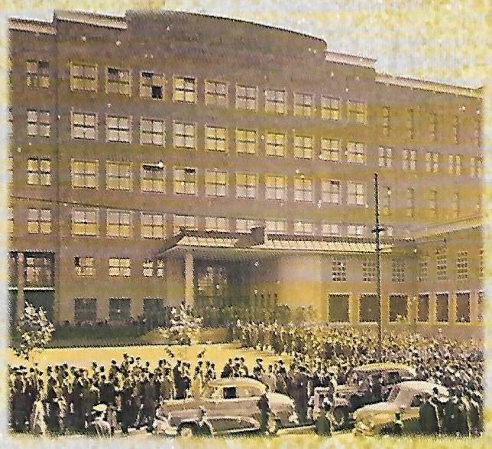
DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Hayriye ERBAŞ
Doç. Dr. Levent ÜNSALDI
Arş. Gör. Hasan Kürşat AKCAN
Arş. Gör. Haktan URAL
Arş. Gör. Feray ARTAR
Arş. Gör. Esra DABAĞCI
Arş. Gör. Güneş GÜMÜŞ
Arş. Gör. Melih YEŞİLBAĞ
Arş. Gör. Nazar BAL
Arş. Gör. Cansu OKAN

KATKI SUNANLAR

Ankara Üniversitesi Rektörlüğü
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanlığı

DTCF'DE SOSYOLOJİNİN 75. YILI SEMPOZYUMU

23 - 24 Ekim 2014

Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Farabi Salonu

DTCF'DE SOSYOLOJİNİN 75. YILI

AÇILIŞ KONUŞMALARI

23 Ekim Perşembe — 09.30 / 10.00

Hayriye Erbaş	DTCF Sosyoloji Böl. Bşk.
Prof. Dr. Abdulkadir Gürer	DTCF Dekanı
Prof. Dr. Erkan İbiş	Ankara Üniversitesi Rektörü

BİRİNCİ OTURUM

23 Ekim Perşembe — 10.00 / 13.30

Behice Boran ve Niyazi Berkes Anısına: Türkiye'de Sosyal Bilim Repertuvarında/Tarihinde Bir Durak: DTCF Sosyoloji ve Bilim Çevresi

Zafer Toprak – Boğaziçi Üniversitesi	"1940'lı Yıllarda DTCF'de Sosyal ve Beşeri Bilimlerin Evrimi"
Raşit Kaya – ODTÜ	"'0' Toplum Biliminden Hiç Kopmadı"
Gökhan Atılgan - Ankara Üniversitesi	"Sosyoloji ile Siyasal Kuram Arasında Behice Boran"
Hasan Dinçer - Ankara Üniversitesi	"Yurt ve Dünya Dergisi Çerçevesinde DTCF'li Hocaların Düşünsel Zenginliği"
M. Devrim Topses – Çanakkale 18 Mart Ü.	"Niyazi Berkes'in Yöntem Anlayışında Bir Köşe Noktası"

İKİNCİ OTURUM

23 Ekim Perşembe — 14.30 / 17.00

Türkiye'de Sosyal Bilim Yapma Uğrakları ve Pratikleri

Aynur İlyasoğlu – Marmara Üniversitesi	"Siperin İki Yanı: Türkiyeli Sosyologların Siyaset ve Praxis Dünyalarına Bir Bakış"
Alim Arlı – İstanbul Şehir Üniversitesi	"Berkes, Mardin, Karpat: Türk Modernleşmesinin Tarihsel Sosyolojileri"
Hatice Kurtuluş – İstanbul Üniversitesi	"Mübeccel Kıray ve Sosyolojide Saha Araştırması Yeniden..."
Mehmet Yüksel – Hacettepe Üniversitesi	"Sosyal Bilimci Olarak Nermin Abadan Unat"

ÜÇÜNCÜ OTURUM

24 Ekim Cuma — 10.00 / 12.30

Türkiye'de Üniversite, Sosyal Bilim ve Sosyal Bilimciler

Doğan Göçmen – 9 Eylül Üniversitesi	"Modernizm, Postmodernizm ve Sosyal Bilimlerin Mümkünlüğü Olarak Bütünlüklü Kuram"
Sanem Güven Saliğarlı – Marmara Üniv.	"Yatay ve Dikey Düzlemler: Sosyal Bilimlerin Üniversitedeki Halleri Üzerine İçeriden Sorular"
Bülent Diken – Lancaster University	"2014: Revizyonizm, İşletme Mantığı ve Üniversite"
Ahmet Alpay Dikmen– Ankara Üniversitesi	"Ticarileşen Üniversite: Projecilik ve Bilim"

DÖRDÜNCÜ OTURUM

24 Ekim Cuma — 14.00 / 17.30

Değişen Gündemler, Değişen Eğilimler ve Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Refleksleri ve Geleceği

Korkut Boratav – Ankara Üniversitesi	"İktisat ve Sosyal Bilimler: Bazı Eleştiriler"
Serpil Sancar – Ankara Üniversitesi	"Sosyal Bilimlere Feminist Eleştiri"
Barış Mücen – ODTÜ	"Modernleşme (Sabit) Fikri"
Güney Çeğin Pamukkale Üniversitesi	
Vefa Saygın Öğüde – Muğla Sıtkı Koçman Ü.	"Türkiye Sosyal Bilimler Alanında Sınıf Mefhumunu Geri Kazanmak"

23-24 Ekim 2014

ANKARA ÜNİVERSİTESİ • DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ • FARABİ SALONU

Sosyal Bilimler Tarihini Keşfediyor

DTCF Bilim Çevresi ve Sonrası

Editör
Hayriye Erbaş

SENTEZ

Sosyal Bilimler Tarihini Keşfediyor: DTCF Bilim Çevresi ve Sonrası

Editör
Hayriye Erbaş

Sosyal Bilimler Tarihini Keşfediyor: DTCF Bilim Çevresi ve Sonrası
©Editör: Hayriye Erbaş
Sentez Yayıncılık 2017

Bu kitabın yayın hakları Sentez Yayıncılık'a aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz,
hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayınlanamaz.

978-605-5790-84-4

1. Basım Sentez Yayıncılık
Ankara Mayıs 2017

Kapak Tasarımı: M.Fazıl Karabaş
İç Düzen: Sentez

Baskı- Cilt
TARCAN MATBAACILIK
Zübeyde Hanım Mah. Samyeli Sokak No:15
İskitler/ANKARA
Tel: 0. 312. 384 34 35 Faks: 0.312. 384 34 37
Sertifika No: 25744

SENTEZ
YAYIN VE DAĞITIM EĞİTİM ve
ÖĞRETİM KURUMLARI TİC.ve SAN. A.Ş.
Cumhuriyet Cad. Eski Tahıl İçi Sokak No:5 BURSA
Tel: (0 224) 225 11 80 (pbx) Faks: (0 224) 225 02 00
www.sentezdagitim.com.tr – www.sentezkitap.com
e-mail: bilgi@sentezdagitim.com.tr
Sertifika No: 14399

DTCF'de Sosyolojinin 75.yılı vesilesi ile kurucuları
Behice Boran ve Niyazi Berkes'e

Sosyal Bilimler Tarihini Keşfediyor: DTCF Bilim Çevresi ve Sonrası

Editör
Hayriye Erbaş

SENTEZYAYINCILIK®

İçindekiler

Sunuş Kırılmalar ve Kopuşları ile DTCF Sosyoloji Bölümü Örneğinde Üniversite, Bilim ve Sosyal Bilimler 9

Hayriye ERBAŞ 9

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SOSYAL BİLİM REPERTUVARINDA/ TARİHİNDE BİR DURAK: DTCF SOSYOLOJİ VE BİLİM ÇEVRESİ 41

Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine Sosyolojinin Evrimi: 1908-1945..... 43

Zafer TOPRAK..... 43

"O" Toplum Biliminden Hiç Kopmadı: Behice BORAN..... 75

Raşit KAYA..... 75

Sosyoloji ile Siyasal Kuram Arasında Behice BORAN 85

Gökhan ATILGAN 85

Yurt ve Dünya Dergisi Çerçevesinde DTCF'li Hocaların Düşünsel Zenginliği 99

Hasan DİNÇER..... 99

Niyazi BERKES'in Yöntem Anlayışında Bir Köşe Taşı 139

Mehmet Devrim TOPSES 139

İKİNCİ BÖLÜM

KIRILMA VE KOPUŞLARI İLE TÜRKİYE'DE SOSYAL BİLİM YAPMA UĞRAKLARI VE PRATİKLERİ..... 151

Türkiyeli Sosyal Bilimcilerin Siyaset ve Praxis Dünyalarına Bakış: 1948 DTCF Tasfiyesi..... 153

Aynur İLYASOĞLU 153

Yöntemsel Karşıtlıkların Ötesinde Bir Sosyolog: Mübeccel B. KIRAY 181
Hatice KURTULUŞ 181
Sosyal Bilimci Olarak Nermin ABADAN-UNAT 205
Mehmet YÜKSEL 205
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTE, SOSYAL BİLİM VE SOSYAL BİLİMCİLER 237
Modernite, Postmodern Felsefe ve Sosyal Bilimleri Mümkün Kılan Bütünlük Kavramı Üzerine 239
Doğan GÖÇMEN 239
Konum ve Hareket Arasında Üniversite: Transversalite, Yataylık ve Bilgi Üretimi Üzerinde Üniversiteyi Sorunsallaştırmak 257
Sinem Güvenç SALGIRLI 257
Üniversitelerin Ticarileşmesi 279
Ahmet Alpay DİKMEN 279
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DEĞİŞEN GÜNDEMLER, DEĞİŞEN EĞİLİMLER VE TÜRKİYE'DE SOSYAL BİLİMLERİN REFLEKSLERİ VE GELECEĞİ 291
İktisat ve Sosyal Bilimler: Bazı Eleştiriler 293
Korkut BORATAV 293
Sosyal Bilimlerin "Cinsiyet Körlüğü" ve Feminist Eleştiri 301
Serpil SANCAR 301
Bir Sorunsallaştırma Meselesi Olarak, Modernleşme Sabitfikri .. 321
Barış MÜCEN 321
Türkiye Sosyal Bilimler Alanında Sınıf Mefhumunu Geri Kazanmak 339
Güney ÇEĞİN ve Vefa Saygın ÖĞÜTLE 339
YAZARLAR HAKKINDA 349

Yurt ve Dünya Dergisi Çerçevesinde DTCF'li Hocaların Düşünsel Zenginliği*

Hasan DİNÇER

Özet

İl. Dünya Savaşı, Türkiye'yi dış politikada olduğu kadar iç politika konularında da derinden etkilemiştir. 1939–1945 arası dönemde Türkiye çok taraflı anlaşmalar ile savaşın dışında kalmaya çalışırken, uygulamaya koyduğu askeri tedbirler sebebiyle geniş kitlelerin hayatını zorlaştıran iktisadi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.

Savaş karşısında belirlenen denge politikası ve ağır ekonomik sorunlar, hükümetlerin basın karşısında izlediği tutumu da belirlemiştir. Dergi yayıncılığında büyük bir canlanmanın yaşandığı bu dönemde hükümetler, iç ve dış politik gelişmelere göre sıklıkla gazete ve dergileri kapatma yoluna gitmiştir.

Bu incelemenin konusu olan Yurt ve Dünya dergisi de bu dönemde yayınlanmaya başlamıştır. İlk sayısı Ocak 1941, son sayısı Mart 1944'te yayınlanan ve Nisan 1944'te Bakanlar Kurulu kararı ile kapatılan derginin çekirdek yazar kadrosu Adnan Cemgil, Pertev Naili Boratav, Hüseyin Avni Şanda, Niyazi Berkes ve Mediha Berkes'ten oluşmuştur.

Ele aldığı konular değerlendirildiğinde; *"Yurt ve Dünya"*nın, ağırlıklı olarak ırkçılık-Turancılık ve faşizm karşıtlığı, kapitalizm eleştirisi, makineleşme yoluyla köy nüfusunun azaltılarak sanayiye ak-

---

* Bu yazı, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*'nin Kasım 2008, Sayı 42'de "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Bir Dergi: Yurt ve Dünya" adıyla yayınlanmış yazının kısaltılmış halidir.

tarılması, Kemalizm'in kazanımlarına sahip çıkılması, bilimin bağımsızlığının savunulması gibi düşüncelere yer veren bir dergi olduğu görülmektedir.

Türkiye II. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmakla birlikte Almanya ile daha yakın siyasi ilişkiler geliştirmişti. Şubat 1943'te Almanların Stalingrad'daki yenilgisi ile hükümetin dış politikası değişirken dergilere karşı tutumu da sertleşmiş; ırkçı-Turancı dergilerle birlikte sol dergiler bu arada Yurt ve Dünya dergisi de kapatılmıştır.

Giriş

İkinci Dünya Savaşı yılları Türkiye'de siyasal, ekonomik ve kültürel alanda birçok yeni gelişmeyi doğurmuştur. Askeri tedbirler sebebiyle tarımsal üretimin düşüşü ve bu olgudan doğan gıda maddeleri darlığı, karaborsacılık, yolsuzluk gibi olumsuzluklar kitlelerin yaşam koşullarını zorlaştırırken; aydınlar, akademisyenler ve gazeteciler yayınlamaya başladıkları dergiler ile zengin bir düşünsel ortam yaratmışlardır (Küçük, 1983: 141).

Gazeteler daha çok ekonomik sorunlar ve bunların toplumsal hayata etkileri ve dış politik gelişmelere değinirken, faşizme karşıt veya taraftar olmaya bağlı olarak şekillenen düşünceler ise dergi sayfalarında daha çok yer bulmuştur.

Bu yazının konusu olan konu olan Yurt ve Dünya dergisi Ocak 1941-Mart 1944 arası dönemde yayınlanmıştır.[1] Zengin bir içeriğe sahip olan dergi, daha çok 1940'lar Türkiye'sinin sosyal ve ekonomik sorunlarına, ırkçılık ve faşizm olgularına yaklaşımları açısından değerlendirilecektir. Böylece, DTCF'li hocaların, toplumsal konulara bakışındaki bilimsellik ve düşünsel zenginlik somutlaştırılmaya çalışılacaktır.[2]

---

[1] Yurt ve Dünya dergisinin neşriyat müdürü, yayınlandığı kırk iki sayı boyunca Adnan Cemgil, imtiyaz sahibi ilk yirmi bir sayısında Behice Sadık Boran, yirmi ikinci sayısından itibaren Pertev Naili Boratav'dır. 15–16, 22–23, 26–27. sayıları bir arada basıldığı için dergi toplam otuz dokuz nüshadır. Recep Ulusoğlu Matbaası'nda aylık olarak basılan dergi 38. sayısından (15 Sonkanun 1944) itibaren on beş günde bir yayınlanmaya başlamıştır (Karadeniz, 2002: 10).

[2] Yazımızda, konu bütünlüğünün sağlanması düşüncesiyle, DTCF'de hoca olmayan dergi yazarlarına da yer verilecektir.

Yurt ve Dünya'nın, hikaye yazarlarından şairlere, sosyologlardan mühendislere uzanan zengin bir yazar kadrosu olmakla beraber, hemen her sayısında yazı yazan çekirdek kadrosu Adnan Cemgil, Pertev Naili Boratav, Hüseyin Avni Şanda, Niyazi Berkes ve Mediha Berkes'ten oluşmaktadır (Oran, 1969: 262).[3]

İlk sayısında, Dergi'de Türkiye'nin dünya ile bir bütün olarak kabul edildiği ve ülke sorunlarının bu bütün içindeki karşılıklı etkileşim çerçevesinde ele alacağını belirtilmiş; bilimin, hayatın realitelerine bağlanarak, sosyal hayatı anlama ve değiştirme görevi olduğu vurgulanmıştır.[4]

Yazar kadrosunun sayısal çokluğu derginin içeriğini de zenginleştirdiğinden, yukarıda değinilen konulardaki görüşleri somutlaştırmak için, kaleme alınan yazılar konularına göre bir sınıflamaya tabi tutulmuştur.

Savaş Yıllarında Türkiye'nin Ekonomik Sorunları

İkinci Dünya Savaşı yıllarının, Türkiye'nin savaşa dönük tedbirleri

---

[3] *"Çoğunluğunu Amerika'da sosyoloji okumuş ve dönüşlerinde Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ne doçent olarak atanmış genç bilim adamlarının oluşturduğu bir grup, "Yurt ve Dünya" adlı... bir dergi çıkarmaya başlamışlardı."* (Oran,1969: 262); Cumhuriyet döneminde yurt dışına öğrenci gönderilmesi uygulamalarının etraflı bir değerlendirmesi için: (Aslan, 2014: 70-71) ve (Şarman,2005: 13-21).

[4] *"... Yurt ve Dünya adını coğrafi manada değil, sosyal manada alıyoruz. ...Yurt ile dünya arasında cüzü ile kül arasındaki münasebet vardır. Bu münasebet karşılıklı tesirler ve bağlılıklardan mürekkeptir." "... ilim ve sanat, mücerret şeyler olmayıp bütün varlıklarıyla bir devrin ve bir cemiyetin adamı olan insanların eserleri olduğuna göre bu devirlerin ve sosyal muhitlerin tesirini taşımayacak mıdır?" "... ilim ve sanatın cemiyetten cemiyete değiştiğini ortaya sürerek bunların külli hakikatlere erişmeye çalışan insan faaliyetleri olduklarını inkar edenler vardır. Bu kimseler ilim ve sanatta dar bir mahallilik taraftarıdırlar." "..., ilmi metodun tatbik olunacağı başlıca realite sahalarını içtimai şartlar tayin eder." "... ilim adamı ... şuurlu olarak pratik meselelerin halli ile uğraşır veya ilim, ilim içindir zihniyetiyle çalışır." "... ilmi faaliyetin yer tutması için bir içtimai fonksiyonu bulunması lazım gelir. "...* Bugünün Türk cemiyeti ... ve her sahada, *"dünya"* ... münasebet halinde olduğuna göre, yurda ait her problemin, *"dünya"* meselelerinin çerçevesinde düşünülmesi lazımdır. İşte, çalışmalarımızın ve yazılarımızın hareket noktası bu anlayış olacaktır" (YD, 1941: 1-5).

hayata geçirmesi ve buna bağlı olarak tarımsal üretimde düşüş, gıda maddeleri darlığı, enflasyon, karaborsa, istifçilik, tüccar sınıfının bu koşulları geniş halk kesimleri aleyhine istismar etmesi gibi gelişmelerin yaşandığı bir dönem olması, Yurt ve Dünya dergisinin bu konulara geniş yer ayırmasını sağlamıştır.[5]

Geniş toplumsal kesimlerin yaşam kalitesini düşüren sebepler olarak, eşya fiyatlarının muazzam artışı, tüccar sayısındaki ve sermaye birikimindeki artışa ve bununla bağlantılı olan ürünlerin çok el değiştirmesine dikkat çekilmiş; Savaş'ın, uluslararası ticareti daraltmasının sonucu olarak Türk tüccar sınıfının daha çok iç ticaret yoluyla zenginleştiği, bu olgunun hayat pahalılığını arttıran en önemli nedenlerden olduğu belirtilmiştir (Şanda, 1944: 62).

Dergideki yazılarda savaş koşullarının kentlerdeki tüccar sınıfı için yarattığı fırsatlar ve bunların insafsızca değerlendirildiği yorumlarının yanında aynı şartların köylülük üzerindeki etkilerine de yer verilmiştir.

Anadolu'nun özellikle buğday üretimi ile öne çıkmış şehirlerinde yapılan tetkiklere dayanılarak Polatlı, Afyon, Çubuk, İzmir ve Konya'da yüksek fiyata buğday satıldığı, bunun köylülüğün iktisadi hayatında bir sıçrama ve tüketim alışkanlıklarında önemli değişiklikler yarattığı, buralarda şeker, kahve, ipekliler, gramofon, plak gibi ürünlerin tüketilmeye başlandığı belirtilirken, kasaba tüccarının bu durumdan –ki istediği fiyattan buğday alamamaktan kaynaklanan- rahatsızlığını daha çok köylüyle alay ederek yansıttığı belirtilmiştir. Zenginleşen köylülere ilişkin yapılan değerlendirmelerde, köyde yaşamayı sürdürenlerin birikimleriyle toprak satın alırken taşra kökenli tüccarların İstanbul'a, İzmir'e akın ettiği, şirket kurduğu ya da şirketlere ortak olduğu belirtilmiştir (Şanda, 1942d: 429-430).

Köylülerin yaşam standardında görülen yükselmeye karşı gazetelerde ortaya konan tepkiler yersiz bulunmuş, öncelikle zengin-

---

[5] Dönemin güncel iktisadi gelişmeleri yanında, Osmanlı devletinin yarı-sömürge olma süreci, İttihat ve Terakki Partisi'nin milli bir burjuvazi yaratma politikaları ve bağımsız bir ekonominin kurulmasına dönük Cumhuriyet dönemi uygulamalarını konu alan yazılar da kaleme alınmıştır. Söz konusu yazılar ağırlıklı olarak Hüseyin Avni Şanda tarafından yazılmıştır. Şanda, 1942b: 77-78/1943a:294-296/1943c:483/1943d:442.

leşen köylüler olgusunun genel bir durum olmadığı, ayrıca ziraat aletleri başta olmak üzere köylülerin tükettiği ürünlere talebin arttığı vurgulanarak önce köye akan sermayenin tekrar şehre akacağı vurgulanmıştır. Aydın ve tüccarların, köylünün köyü terk ederek toprakla uğraşmama ihtimalini öne sürerek sert tedbirler alınması yolundaki basında çıkan önerileri yanlış bir tutum olarak eleştirilmiş, yaşananlar, doğal ve müdahale edilmemesi gereken gelişmeler olarak değerlendirmiştir (Şanda, 1942c: 295-296).

Birkaç şehir ve büyük arazilere sahip sınırlı sayıdaki köylü için söz konusu olan sermaye birikimi ve hayat seviyesinin yükselmesi olgusunun yanında, köylülüğe ilişkin olumsuzluklar derginin sayfalarında daha geniş yer tutmuştur.

Ülkede yer yer takas ekonomisinin yaşamakta olduğu, Tokat, Zile, Kayseri ve Turhal'da iklim koşullarının da elverişsizliği ile kıtlıkların baş gösterdiği bilgisine yer verilmiştir (Berkes. M, 1943b:192-195). Ekinlerin kötü olmasının hayvancılığı da kötü etkilediği, bütün bunlara, tüccarın, ürün çıkmadan köylüyü borçlandırmak suretiyle ürünü önceden satın almasının eklendiği belirtilmiştir. Gazetelerin, geçim ve iaşe işlerinde daha çok şehirlerin yaşadığı sorunlara dikkati çektiği, adeta köylüleri bu sorunlardan uzak, hatta sıkıntıların kaynağı gibi gösterdiği ifade edilerek köyler üzerine gerçekçi yazılar yazılmamasından şikayet edilmiştir (Aytekin, 1943: 486-490). Bezirganların, elinde buğday ve paranın kalmadığı dönemde köylüye mal sattığı, bunun köylü aleyhine bir alışveriş olduğu üzerinde durularak köylünün zorunlu ihtiyaçları ile hububat satışı arasında bir denge kurulamadığı vurgulanmış ve bu nedenle küçük ve orta halli rençperlerin zengin ağa kesimi karşısında topraklarını kaybetmek tehlikesi yaşadığı belirtilmiştir.

Olumsuzluklar arasında, hükümetin uygulamaya koyduğu tarım ürünlerinin % 25'ini devlete satma zorunluluğu ve askere alma sebebiyle ekilemeyen tarım alanları da sayılmıştır. Bu tespit, Dergi'de pek az rastlanan CHP eleştirisi olarak da değerlendirilebilir.

1942 yılında CHP Hükümeti'nin, İaşe Müsteşarlığı ve Tevzi Ofisi'nin kuracağını duyurması da dergide ele alınmıştır. Trabzon'a yapılan tetkik gezileri ile Akçaabat ilçesinde, 5 tüccarın 35 bakkal aracılığıyla 88 köye mal dağıttığı belirtilmiş bakkalların yüksek faizle köylüleri borçlandırdığı, savaşla yaşanan mal darlığı sebebiyle tüccarın mallarını fahiş fiyatla sattığı belirtilerek bir anlamda hüküme-

te mesaj olabilecek şu temenni iletilmiştir: *Netice olarak diyebiliriz ki bozulan tevzi cihazı yerine bir yenisini kurmak lazımdır* (Şanda, 1942a: 11).

Cumhuriyet tarihinin en tartışmalı konularından ve günümüze kadar araştırmacılar için popülaritesini yitirmemiş olan Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi de dergide ele alınan konulardandır. Savaş koşulları ile yaşanan mal darlığını toplumsal sarsıntı yaratacak düzeyde aşırı kar elde etmek üzere kullanan tüccar sınıfına karşı hükümetin tepkisi olarak nitelenen Varlık Vergisi, *işte bu zamanlarda bu gibilerin ahlaki ve insani olmayan hırsını, milli korunma ve ona benzer kanunların ceza müeyyideleriyle önlemek gerektiği kadar...*(Belen, 1942: 374) şeklindeki ifadeyle hükümetin, karaborsa, fiyat artışı ve istifçilikle mücadele etmek için yaptığı düzenleme, doğal ve gerekli bir uygulama olarak yorumlanmıştır. Hükümet'in Varlık Vergisi konusunda temyiz yolunu kapatması da tedbirin aciliyetine bağlanarak doğru bir tutum olarak değerlendirilmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın Türk toplumuna yansıyan sonuçlarına dair yazılan yazılar genel olarak değerlendirildiğinde savaş koşullarında zenginleşen sınırlı sayıdaki büyük çiftçiye, kentli tüccara oranla daha ılımlı yaklaşıldığı görülmektedir. Köylülüğün genelindeki hayatın zorlaşması ile tüccarın oynadığı menfi rol en çok dikkat çekilen ve işlenen konular olmuştur. Hükümetlerin 1940'lı yıllardaki uygulamaları genelde onaylanırken eleştiri sayılabilecek kısımlarda yumuşak bir dil kullanılmaya özen gösterilmiştir.

Kapitalizm'in Tarihsel Gelişimi ve Nitelikleri

Yurt ve Dünya dergisinde, Türkiye'deki ekonomik gelişmeleri ele alan yazıların yanında, Batıda gelişen kapitalizmin tahlilini ve eleştirisini içeren yazılara da yer verilmiştir. Bu yazılar kapitalizmin tarihsel gelişim süreci, burjuva sınıfının mücadelesi, burjuvazinin temel nitelikleri, emperyalizm gibi konuları içermektedir.

Avrupa'da derebeylik döneminde kapalı bir ekonomik ve toplumsal yapının var olduğu, 15. yüzyılda üretim ve nakil araçları, yollar ve gemicilikteki ilerlemeler ile pazarın büyümeye başladığı belirtilmiştir. Pazarın büyümesinin tüccarların büyümesi anlamına

geldiği, tüccarların ticaret önündeki derebeylik ve kilise kısıtlamalarının kaldırılması mücadelesine giriştiği, bu mücadelenin burjuvazinin devleti ele geçirmesi ile sonuçlandığı böylece, özel mülkiyetin kutsallığını esas alan bir siyaset felsefesinin ortaya çıkışı ile sürecin tamamlandığı belirtilmiştir.

Üretim tekniğinde yaşanan devrim (makineleşme) ile işçi sınıfının doğduğu belirtilerek, ticaret burjuvazisinin de sanayi burjuvazisine dönüştüğü kaydedilmiştir. Bu arada İngiltere ve Fransa'da yaşanan bu değişimlerin, benzer süreçleri yaşamamış olan Avrupa dışı toplumlara etkisinin, el sanatları şeklindeki yerli üretimi çökertmek şeklinde somutlaştığı vurgulanmıştır (Berkes. N, 1943b: 211).

Kapitalizm'in doğuşuna ilişkin genel açıklamaların yanında burjuvazinin, egemen olduğu ülkelerde toplumsal sınıfların konumunu nasıl değiştirdiğine, çıkarları doğrultusunda sosyal ve ekonomik yapıyı nasıl şekillendirdiğine de değinilmiştir. Çoğalan iş sahalarının işbölümünü arttırdığı, dolayısıyla işçi sınıfını yarattığı, bunun da bir taraftan üretim kolları arasında bir ahenk sağlama zorunluluğunu doğurduğu diğer taraftan da insanlar arası ilişkileri emtialar arası ilişkiler kılığına dönüştürdüğü vurgulanmıştır.

Derebeyliğin yıkılışı ile toprak köleliğinin sona ermesinin ve toprağın daha verimli kullanılmaya başlanmasının ekonomik açıdan bir ilerleme olduğu ancak feodal dönemin köleliği, serfliği ve angaryasının yerini yeni bir zorunlu işçiliğin aldığı bunun da *"burjuvazinin emrinde çalışmak"* olduğu belirtilmiştir (Berkes. N, 1943c:239--245). Derebeylikten kurtulanları işçi haline getirmek için köylüler, tarlaları zorla alınmak suretiyle ücret karşılığı emeğini kiralamak zorunda bırakılmıştı. Bir yandan elle üretenler makineleşme ile pozisyonlarını kaybederek işçi olmakta, diğer yandan da insan emeği emtia haline gelmekteydi. Bütün bu süreçlerin, toplumu, emeğini kiralayanlar ve üretim araçlarına sahip olanlar olmak üzere iki kesime ayırdığı vurgulanırken, ortaya çıkan tablonun, J.J. Rousseau'nun umduğu *"küçük, müstakil ve müsavi müstahsillerden mürekkep olan bir cemiyet..."* olmaktan çok uzak olduğu belirtilmiştir. Zira feodal bağlılıklar yıkılmış olsa da, medeni hürriyetin yerine çok daha tesirli ve şümullü bir iktisadi tabiiyet şekli meydana gelmiştir. Ayrıca, burjuvazinin bütün bu süreçler boyunca sermaye birikimi yolunda başka ülkeleri soymak ve kilise, derebeyi topraklarını müsadere etmek için çalıştığı bilgisine de yer verilmiştir.

Kapitalizmin, iç çelişkileri olarak, doğası gereği tekelci kapitalizm aşamasına ulaştığı, tekelleşmenin, kapitalizmin esaslarından olan serbest piyasanın can düşmanı olduğu vurgulanarak feodalitenin tekelciliğini yıkarak yerine kendi tekelciğini kurduğu belirtilerek bir anlamda burjuvazinin ilerici niteliğini kaybettiği, feodalitenin konumuna oturduğu düşüncesi savunulmuştur (Berkes. N, 1943d: 299). Burjuvazinin iktidarı ele geçirdikten sonra üretimi ve kârı arttıracak bilim kollarını ve bu alandaki gelişmeleri desteklemesine karşın toplumların gelişimine dair fikirleri, felsefeleri geriletmeye çalıştığı ifade edilerek örtük bir biçimde sosyalizme dair fikirlerin ve sosyalist mücadelelerin burjuvazinin düşmanca tavrı ile karşılaştığı vurgulanmıştır: *Halk kitlelerinin gözleri ilerilere değil gerilere çevrilmek isteniyor* (Oykut, 1943: 482).

II. Dünya Savaşı'nın çıkışında faşist ideoloji ve politikaların ağırlıklı bir rol oynaması sebebiyle, kapitalizme dair eleştirel yazılar, kapitalizm ile faşizm arasındaki ilişkiyi ele alan yazılar ile bütünlenmiştir. Yapılan çözümlemelerde faşizm, *"kapitalist ekonomi sisteminin bir zıddı, onu kaldıran bir inkılap değil, onun tabii ve mantıki bir neticesi ve devamıdır."* denilmiş, bu görüş tarihsel gelişmeler ışığında açıklanmıştır (Berkes. N, 1943e:325). Buna göre faşizm, Avrupa'daki ekonomik gelişmelerin bir sonucudur. Kapitalizm yayılmacıdır ve hammadde ve pazar sahaları için 1914-1918 arası dönemde büyük bir savaş yaşanmıştır.

I. Dünya Savaşı sonrasında işçilerin sermaye sınıfına karşı mücadeleleri de Avrupa'da faşizmi yaratan olgulardan biri olarak değerlendirilmiştir. 1918 sonrasının memnuniyetsizlik ortamı sanayi ve tarım işçilerinin burjuvazi karşısındaki mücadelesini hazırlamıştır. Bu sınıfların başarılı mücadelesi karşısında burjuvazi, bu süreci ne burjuva ne işçi olan muhafazakâr esnaf, küçük tüccar, memur, zanaatkâr ve aydınları yanına çekerek durdurmaya çalışmıştır. Burjuvazi için tehlike olan parlamenter özgürlükçü rejimi bertaraf edecek nizam faşizm olmaktaydı. Bu süreci en iyi yansıtan ülke İtalya'dır. İtalya'da halkın memnuniyetsizliği ve özleyişleri bir kuvvet haline getirilerek, hem işçilere karşı kullanılıp tehlike savuşturulmuş hem de kapitalist ekonomideki topyekun inhisar sosyal alana da yayılarak sanayileşme ve temerküz de sürdürülmüştür. Faşizm, tekelleşmeyi devlet eliyle uygularken parlak felsefelere bağlanmak istenen korporasyon sitemi ile ve de bu sitemin devlete bağlı ol-

ması sebebiyle işçilerin, gücünü hissettirmelerini de engellemiştir. Bu sebeple ... *faşizm, kapitalizmin inhisarcılık safhasının tam gerçekleştiği şartları hazırlayan bir rejimdir.* (Berkes. N, 1943e:330).

Faşizm'den çıkış yolunun ne olduğu konusunda da çok net ve belki de derginin ideolojik doğrultusunu daha kolay anlamaya yarayacak görüşlere de yer verilmiştir. Kapitalizm ve onun doğal sonuçları olan emperyalizm ve faşizme son verebilmek, istenmeyen sonuçları doğuran kapitalizmin ortadan kaldırılabilmesine bağlanmıştır: *Emperyalizm kapitalizmin eseridir. Şu halde, onun ortadan kalkması, milletlerin sulha, refaha, milli istiklal ve terakkiye kavuşması için emperyalist mücadelelerin yok edilmesi lazımsa bu ancak onu zaruri olarak meydana getiren ekonomik sistemin kaldırılması ile kabildir* (Berkes. N, 1944b:115).

Irkçılık ve Faşizm

Yurt ve Dünya dergisinde sıklıkla ele alınan konulardan biri de faşizm ve ırkçılıktır. Sert bir üslupla kaleme alınan bu eleştirel yazılar yazarların dünya görüşlerini yansıtmanın yanında dönem içinde Türkiye'de dergiler düzeyinde ifadesini bulan ırkçılık taraftarlığı ile de ilgilidir. Zira 1940'lı yıllar faşizm, Turancılık ve ırkçılığın ülkede revaç bulduğu yıllardır.

Dönem içinde sayfalarında ırkçı fikirlere yer veren başlıca dergiler Bozkurt, Çınaraltı, Ergenekon, Gökbörü ve Kopuz'dur. Sol eğilimli dergilerin önde gelenleri de Adımlar, Yurt ve Dünya, Ant, Yürüyüş'tür (Toprak, 1984:46-53).

Yurt ve Dünya dergisinde ırkçılığa ilişkin ilk yazı 1941 yılında yayınlanmıştır. Toplumlar arasındaki kültürel farklılıkların izahının ırk farklılıklarıyla yapılmasının yanlışlığına değinilirken; kültür farklarının biyolojik özellikler değil; diğer kavimlerle temas, şahsi deha ve coğrafi mevki dikkate alınarak yapılmasının gereği vurgulanmıştır (Şenyürek, 1941: 42).

Irkçılığın bilimsel araştırma sonuçlarına yer verilerek eleştirilmesi de dergideki yaklaşımlardandır. Bu çerçevede ABD'de ve Avrupa ülkelerinde yapılan ırklar arası mukayeseli zekâ ölçümlerinin sonuçlarına yer verilmiştir. Buna göre; ABD'de zenciler ile beyazlar arasında zekâ farkı yoktur. Muhit, insanca muamele görüp göre-

meme, gelişmeye müsait şartlar bulma durumları zekâca az bir fark yaratmıştır. Aynı bulguların Avrupa ırkları için de geçerli olduğu vurgulanmış Nordik, Alpen ve Akdeniz grupları arasında ciddi zekâ farkları olmadığı, var olan farkların yukarıda değinilen sosyal şartlardan kaynaklandığı belirtilmiştir (Başoğlu, 1943a: 6-12).

Irkçılık, Avrupa'nın ekonomik ve teknik açıdan daha geri olan uluslar ile olan tarihsel ilişkileri ve kapitalizmin tahlili çerçevesinde de ele alınmıştır. Irk üstünlüğü iddialarının ortaya çıkışının toplumların sınıflı hale gelmesiyle gündeme geldiği vurgulanmıştır: *...üstünlük iddialarına biz ancak insan cemiyetinin sınıflara bölündüğü tarihten itibaren rastlıyoruz* (Berksoy, 1944: 154). Eski Yunan ve Roma'dan Almanya ve İtalya'ya uzanan tarihsel süreçte değişik kavramlarla ifade edilen üstünlük iddialarının, hakim sınıfların yabancı milletleri istila veya kendi konumlarını sürdürmek için bir topluluğu düşman göstererek dikkati başka yöne yönlendirme çabasının ürünü olduğu belirtilmiştir.

Türk tarihi açısından ele alındığında ise ırkçılığın, Türk toplumunda dayanağı olmadığı vurgulanmış, dönemin ırkçı dergilerinde yazılanlara tepki anlamında, kendi yazılarından yapılan alıntılar ile Ziya Gökalp'ın ırkçı olmadığı belirtilmiştir.[6] Avrupa ırkçılığının, istila, halkı kandırma planlarının meşrulaştırıcısı olduğu belirtilerek Türkiye'deki ırkçıların ise Türk halkı arasında ayrılık yaratacak mahiyette olduğuna dikkat çekilmiştir. Türkiye'de ırkçılığa taraftar olanların belirgin özellikleri olarak; modern teknik aleyhtarlığı, gelenekçilik ve üretimde geleneksel yöntemleri savunmak gibi yaklaşımlar anılmıştır (Şeref, 1943b: 470-472). Aynı kesimlerin, milli ilim ve kültür başka, medeniyet başkadır ayrımından hareket ederek, sanatı da sosyal meseleler ile alakası olamayan bir alan olarak gördükleri vurgulanmıştır.

Irkçılığın koyu milliyetçilik olarak tanıtıldığına da değinilmiş yürüyen, yükselen Türk cemiyeti ile koyu milliyetçilerin bir bağının olamayacağı savunulmuştur. Irkçılık Batı dünyasının çürümüş hali olarak değerlendirilirken bu fikrin Türkiye'deki savunucularının, örnek aldıkları Avrupa ırkçıları gibi geri sosyal yapıları savundukları

---

[6] Berkes, yazısında Türkiye'deki ırkçılık taraftarları için oldukça sert ifadeler kullanmıştır: *"...ırkçı fikirleri bizde derhal benimseyen manyaklar..."* (Berkes. N, 1942b: 438-4399).

ifade edilmiştir: *Bizi çıkrık, kağnı ve karasaban medeniyetinde yerinde sayar görmek isteyen emperyalistlere bilerek bilmeyerek hizmet eden ilerilik düşmanlarının gerçek milliyetçilikle en ufak ilgileri olamaz* (Cemgil, 1944b: 165).

Yurt ve Dünya'da doğrudan isim zikredilerek bazı dergilerin ırkçılık açısından eleştirildiği de görülmüştür. Gökbörü, *Her sayfasından boğucu bir kan kokusu tüten bu derginin...* (Cemgil, 1942a: 394) şeklinde sunulmuş; Atsızlar, Çınaraltıcılar, Bozkurtçular, Gökbörücülerin belli menfaatler karşılığı idealist ve Türkçü göründükleri iddia edilerek, bu menfaat ne acaba denilerek Türkçülerin Almanya ile parasal ilişkileri olduğu ima edilmiştir. Türkçülerde görülen, sorunları Yahudi düşmanlığı merkezinde açıklama ve örneğin, intihar ve benzer sosyal sorunlardan Yahudileri sorumlu tutma yaklaşımı eleştirilmiş, köy ağası da Yahudi mi? diye sorulmuştur.

Dergide genel olarak CHP ve milli şef İsmet İnönü için saygılı ifadeler kullanılmışsa da belki de en net CHP eleştirisi, ırkçılık taraftarları ile CHP'nin bazı önde gelenleri arasındaki ilişkiler ele alındığında görülmüştür. Ziraat vekili Şevket Raşit Hatipoğlu ile Çanakkale mebusu Reşat Nuri Güntekin'in Gökbörü'de yazı yazması şüphe ile karşılanmış, Laik ve İnkılapçı olan Milliyetçilik umdesinin ırkçılık ile bağdaşmayacağı belirtilmiş, bir anlamda adı geçen kişilerin Atatürk İlkelerini ihlal ettiği ifade edilmiştir.[7]

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru dergide demokrasi çerçevesinde faşizmin yenilgisini işleyen yazılar görülmeye başlamıştır. Yüzyıl başlarında dünyanın, sayıları yüzü aşmayan sermaye krallarının oyuncağı haline geldiği; kapitalizmin, Birinci Dünya Savaşı sonrasında karşılaştığı bunalımı aşmak için faşizme yöneldiği, ancak bu sürecin de sonuna gelindiği savunulmuştur: *Faşizmin sonu yaklaşırken demokrasi fikri, tarihin kaydetmediği bir ölçüde geniş halk kütlelerini sarmış bulunuyor* (YD, 1944: 5).[8]

Irkçılığa yönelik sert eleştirilerin yanında eğitim ile propagan-

---

[7] Cemgil, derginin 24.sayısında Gökbörü dergisinin, Ziraat vekili Şevket Raşit Hatipoğlu'nun yazılarını habersizce yayınladığı bilgisine yer vermiştir (Cemgil, 1942b: 442).

[8] Dergideki bazı yazılarda imza olarak Yurt ve Dünya derginin baş harflerinin kısaltması olan YD kullanılmıştır. Yazılardaki üslup, Adnan Cemgil tarafından yazıldığını düşündürmektedir.

danın karşılıklı olarak ele alındığı da göze çarpmaktadır. Buna göre eğitim akıl ve mantığa seslenirken propaganda hislere seslenmektedir (Boran, 1941g: 363). Heyecanlara seslenmesi, tenkit ve muhakemeye yer vermemesi yönüyle tehlikeli bir usuldür. Bu tehlikeli usulün giderek eğitime de egemen olduğu ve ırkçılığa hizmet ettiği savunulmuştur.

Muhtelif Cepheleriyle Köy ve Köylülük

Türkiye, 1940'lı yıllarda nüfusunun % 80'i köylerde yaşayan, sanayileşme yolunda önemli adımlar atılmasına rağmen ekonomisi ağırlıklı olarak tarıma dayalı bir ülkedir. Bu olgu, ülke gerçeklerini araştırmak için yola çıkan ve yazarları arasında sosyologların önemli yer tuttuğu Yurt ve Dünya dergisinde en çok yazı yazılan alanın köy ve köylülük olmasını hazırlamıştır.

Köye dair ilk yazılar daha çok köy sosyolojisi çalışmalarında alışılagelmiş geleneksel bakış açılarının eleştirisi niteliğindedir. Köy tetkiklerinde elde edilen bulguların toplumsal yaşamın bütünlüğü içinde ele alınmaması, güzel ananelerin öne çıkarılıp hoş bulunmayan tarafların çok defa anlatılmaması, bilimsel değil edebi bir üslup kullanılması temel eleştiri noktalarıdır. Bu çerçevede, sosyolojik tetkiklerde elde edilen verilerin değerlendirilmesinde bütünlük konusuna dikkat çekilmiştir: *Halbuki cemiyet bir bütündür. Her adet ve ananenin ancak o cemiyetin bütünü içinde bir manası ve fonksiyonu vardır* (Berkes.M, 1941a: 26).

Ankara köylerinde gelenekler ve gündelik hayat üzerine yapılan incelemeler, 1940'lı yıllarda Türk devriminin köylere ne kadar ulaşabildiği konusunda ilginç tespitler içermektedir: *Pazar için üretim yapan ve şehirle yakın temas kuran köylerde modern tıptan yararlanılırken bu niteliği taşımayan köylerde kocakarı yöntemleri ile tedavi usulleri bütün yaygınlığıyla yaşamaktadır. Köylerde isimler genelde Arapçadır ve lakaplar soyadına göre daha yaygın olma halini sürdürmektedir. Soyadlar genelde öztürkçe olmakla birlikte evlenme, miras gibi resmi işlemler dışında çok az kullanılmaktadır* (Berkes. M, 1941c: 35-36).

Çocuk ölüm oranlarının dikkat çekici yüksekliğine, ölümlerin köylü tarafından nasıl anlamlandırıldığına ve bu konudaki yaygın

yanlış düşüncelere de yer verilmiştir. Ölen çocukların ana babaya ahirette şefaat edeceğine inanılırken, ölen çocuk için devletin ceza vereceği veya vergi alacağı gibi asılsız düşüncelerden dolayı ölüm vakalarının genelde bildirilmediği tespit edilmiştir (Berkes.M, 1941b:37-38). Zaten nüfusa kayıtları da yapılmamıştır. Ayrıca resmi nikah da soyadı gibi yaygınlaşmamıştır.

Hukuksal zeminde Cumhuriyetle birlikte tanınan haklara rağmen köylerde kadınların, haklar, çalışma, değer verilme ve eşitlik konularındaki geleneksel konumunda bir değişmenin söz konusu olmadığı da gözlemlenmiştir. Köyde yaşayan ve dergi yazarlarınca olumsuzluk olarak değerlendirilen alışkanlık ve gelenekler, bunları yaşatan şartlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Soyadı ve resmi nikâhın yaygınlaşmaması, köylüleri bu işlemleri yapmaktan alıkoyan bürokratik zorluklar ile açıklanırken, doğum oranının yüksekliği ve kadının konumundaki değişmeme hali köydeki iktisadi faaliyetlerin hala emek yoğun olmasına bağlanmıştır. İnsan ve hayvan kuvvetinin yerini makinenin alamaması kadının ve çocuğun emeğinden yararlanılmasını zorunlu kılmaktadır (Berkes. M, 1942b:331). Sosyal şartların değişmesi, zaman ve enerjiden tasarruf edilebilmesi halinde, kadının kendini geliştirebileceği ve konumunda olumlu yönde bir değişme olabileceği savunulmuştur. İstenmeyen alışkanlık ve gelenekleri değiştirmenin de, bu gelenekleri yaşatan koşulları ortadan kaldırmakla mümkün olacağı sıkça tekrarlanmıştır.

Dergi'de, köyde yaşayan gelenek ve alışkanlıkları ele alan yazıların yanında köylülerin toprakla ilişkisi, üretimin ilkelliği, tarımın makineleşmesi gereği, köy nüfusunun azaltılarak sanayi için emek fazlalığı yaratılması gibi konuları ele alan yazılara da yer verilmiştir.

1940'lı yıllarda yaklaşık 40 bin köyü barındıran Türkiye'deki köy gerçeğine ilişkin tespitler çarpıcıdır: Zirai üretimimiz geniş ölçüde kara saban, nadas ve yağmur duasına dayanmaktadır. Harcanan emek yoğunsa da Türk çiftçisi ileri teknik uygulayan çiftçiden 5 kat az verim sağlamaktadır (Şeref, 1943a:232). Köylülerin üretim teknikleri ve doğa ile olan mücadelesindeki gerilik şöyle ifade edilmiştir: *Binaenaleyh istihsal, köylünün emri altına girmesi lazım gelirken köylü, istihsale kul olmaktadır* (Yırcalı, 1941: 7).

Türk köylüsünün toprağa egemen olamama, daha geniş anlamıyla tarımsal üretimin geriliği hakkında ayrıntılı açıklamalar yapılmıştır:

* Sulamadaki devlet atılımları takdire değer olmakla birlikte çok az arazi sulanabilmektedir.
* Tarımda iptidai teknik geçerlidir. Köy, hala, karasaban, öküz, kağnı ve kerpiç ile özdeşleşmiş durumdadır.
* Suni gübreleme yaygınlaşmamıştır. Doğal gübre tezek olarak kullanılmaktadır.
* Tohum ıslahı gereklidir.
* Çiftçi, modern tarım bilgisinden yoksun olarak üretim yapmaya çalışmaktadır (Ağırnaslı, 1943: 345).

Tarımdaki geri kalmışlık sebebiyle elli milyonu besleyebilecek olan Türkiye'nin 18 milyonu aşmayan vatandaşlarına refah sağlayamadığı hatta iaşe darlığından dolayı bazı şehirlerde açlıkla yüz yüze gelindiği belirtilmiştir.

Tarımda neler yapılması gerektiğine ilişkin önerileri de dolaylı olarak içeren yukarıdaki tespitlerin yanında, tarımda modernleşmenin sanayileşme ile olan sıkı bağı da ele alınmıştır. Türkiye sanayisinin kalıcı ve kalifiye işçi bulmakta zorlandığı, üretim kapasitesini arttırmak için mütehassıs bir işçi sınıfı yetiştirmenin zorunlu olduğu, böyle bir işçi sınıfının da toprak sahibi olma umudunu kaybeden, toprakla ve köyle bağalarını koparmış insanlardan kurulabileceği vurgulanmıştır (Ağırnaslı, 1944: 181). Topraksız köylülerin sanayi merkezlerine akışının, önüne geçilemeyecek sosyolojik bir süreç olduğu da hatırlatılarak *toprağa dönüş* fikrini savunanlar olduğu, bunların da, sanayileşme davasının şaşkın baltalayıcıları olduğu belirtilmiştir.

Tarımda makineleşme ve köyden sanayiye emek aktarma fikrinin, toprak reformuna bakışı da şekillendirdiği görülmektedir. Bu çerçevede, topraksız köylüye toprak dağıtılması fikrinin istihsal davasıyla zannedildiği kadar yakın bir ilişkisi olmadığı belirtilerek topraksız köylülerin işgücü, sermaye, çift hayvanı, tohum yokluğu gibi sorunlarla yüz yüze olduğu belirtilerek bu insanların bu nitelikleri ile dağıtılan toprağı işleyemeyeceği, yine ağaya yarıcılıkla işlettireceği savunulmuştur (Ağırnaslı, 1944:182). Ayrıca köylüye bol miktarda zirai aletin dağıtılmasının, bütün ülkede kooperatifler ve köy birlikleri kurmanın ekonomik olarak imkânsız olduğu da vurgulanmıştır.

Geniş topraklarda verimsiz ilkel tekniklerle tarım yapmaktansa dar alanda yüksek verimli tarım yapmanın daha doğru olacağı ve boş kalan insan emeğinin sanayiye akacağı belirtilmiş, tarımda verimlilik ve üretim artışı için şu önerilerde bulunulmuştur:

* Devlet çiftliklerinin örnek uygulamalar gerçekleştirmesi
* Tarım ürünleri konusunda aracıların kaldırılmaya çalışılması
* Topraksızların fuzuli işgaldeki devlet topraklarına yerleştirilerek devletin yönetiminde tarım yapılması
* Sulama, gübreleme, tohum ıslahı, bataklıkların kurutulması çalışmalarının yapılması, sıtma, verem gibi konularda tedbir alınması.

Tarım alanlarının parçalanarak küçülmesi de ele alınarak bunun sebebinin, veraset değil tohum, hayvan ve ziraat aletleri temin edememek olduğu vurgulanarak bu bölünmenin yasalarla engellenmeye çalışılması durumunda verimli işletilmeyen alanların bu vasfının korunacağı, oysa sermaye sahibi köylülerin bu alanları almasıyla sermaye gelişmesi yaşanacağı bunun da üretimi arttıracağı savunulmuştur (Şanda, 1943b: 33). Bu da bir anlamda toprakların sınırlı ellerde toplanmasının, dolayısıyla kentlere emek akışının savunulması anlamına gelmektedir. Yurt ve Dünyanın, 1940'lı yıllarda resmi çevrelerin görüşü olarak Ülkü dergisinde dile getirilen, köylüyü köyde tutmak olarak özetlenebilecek köycülük anlayışının tam zıddı olan bir yaklaşımı temsil ettiği görülmektedir.

Dergide, köylülerin üretim tekniklerindeki geriliğin, gündelik hayatın birçok cephesinde gözlenebileceğine ilişkin tespitlere de yer verilmiştir: Köylerde temizliğe önem verilmemekte, mikrop fikri bulunmamakta, tuvalet yaygınlaşmamış haldedir.[9] Beslenme alışkanlıklarının savaşın da etkisiyle buğday, bulgur pilavı ve tarhana ile sınırlı olmasının olumsuzluğu daha da ağırlaştırdığı belirtilmiştir.

Türkiye'nin dağınık köy yapısına da değinilmiş, bu yapının köylere hizmetlerin götürülmesini engellediği belirtilerek dağınık köylerin birleştirilmesi savunulmuştur: ... *nüfusuna göre beş köyü on*

[9] Mediha Berkes bu yazısında 1943 yılında ağırlığı hissedilen tifüs salgınının köylerdeki yaygınlığını, beslenme ve temizlik alışkanlıkları çerçevesinde ele almaktadır (Berkes. M, 1943c: 280-285).

köyü bir araya toplayarak asgari üç bin beş bin nüfuslu köyler vücuda getirmeliyiz (Yırcalı, 1941:13). Bu uygulamanın hem köylere hizmet götürülmesini kolaylaştıracağı hem de köylerden açığa çıkan artık nüfusun sanayideki işçi açığını gidereceği savunulmuştur.

Dergide, köye dair konuların esas itibarıyla sanayileşme ve kentleşme çerçevesinde ele alındığı söylenebilir. Köy, tarım teknikleri modernleştirilerek üretimi arttırılacak ve bu yoldan ortaya çıkacak artık nüfusu ile sanayileşmenin ihtiyacı olan insan kaynağını sağlayacak alan olarak görülmüştür.

Dergideki köy yazılarının tamamı değerlendirildiğinde köylülüğe ilişkin çelişkili bir yaklaşımın varlığı da görülmektedir. Halkçı bir yaklaşımla, köylülerin aracı, tefeci ve ağa egemenliğinden kurtarılması istenirken; sosyolojik gerçeklerin ışığında da köy nüfusunun genel nüfus içindeki payının düşeceği öngörülmüş, bu sürecin desteklenmesi, hızlandırılması önerilmiştir. Başka bir ifadeyle bir yandan köylülerin daha insanca bir yaşam sürmesi, diğer yandan sanayinin ihtiyacı olan işçi sınıfını yaratmak için, köylülerin iyi bir yaşam kurma mücadelesinde köyden umudunu kesmeleri fikri savunulmuştur. Ancak buradaki çelişkinin, belki yazarların fikirlerinden daha çok, tarım toplumundan sanayi toplumuna dönüşecek bir ülkenin mukadder çelişki ve sancıları olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.

Türkiye'de Şehirleşme

1940'lı yıllar, tarımda genel bir makineleşme gerçekleşmemesi sebebiyle köyden kente akışkanlığın 1950'lere nispetle daha düşük olduğu bir dönemdir. Planlı sanayileşme politikaları ile geleneksel üretim biçimleri dönüşüme uğramaya, sanayi merkezleri kurulmaya ve buna bağlı olarak işçi sınıfında en azından sayısal bir artış başlamış olsa da Türkiye hala köylü niteliği ağır basan bir ülkedir.

Dergide yayınlanan kent yazıları köy yazılarına oranla sayısal olarak pek azdır. Ancak sayısal düşüklük, ülkenin geleceği açısından kent ve kentleşme konusuna atfedilen önemi azaltmamakta tersine köy yazılarını daha bütünlüklü şekilde anlamaya yardımcı olmaktadır.

Şehirleşmeye dair yazılarda köy yazılarında olduğu gibi saha ça-

lışmasından elde edilen verilerin, sosyoloji bilimi ve Avrupa kentleşme tarihine ilişkin tarihsel bilgi birikimi çerçevesinde değerlendirildiği göze çarpmaktadır.

Kent yazılarında öncelikle, kentleşmenin belirgin özelliklerine ve Avrupa'nın bu alanda geçirdiği aşamalara dikkat çekilmiş, şehirleşme konusunda toplumlar, *şehirleşmiş cemiyet ve şehirleri olan cemiyet* şeklinde sınıflamaya tabi tutulmuştur (Boran, 1941b: 28-32). Şehirleri olan cemiyet, nüfusu şehirlere yığılan cemiyet şeklinde tanımlanırken; şehirleşmiş cemiyet adeta ideal ve Türkiye'de de gerçekleşmesi istenen cemiyet tipi olarak tasvir edilmiştir. Bu tip cemiyette şehrin tekniği köye girmiş, ziraat makineleşmiş ve rasyonelleşmiştir. Köy şehre tabidir ve şehrin hususiyetleri köyde de var olmaktadır.

Türkiye, şehirleşme açısından geçirdiği aşama yönüyle ele alınırken, kapalı ve yetimlik ekonomiden ulusal ekonomiye geçen bir ülke olarak betimlenmiştir. Hala kapalı ekonomik birimleri olsa da izlenen devletçi ekonomi politikaları ile Batı Anadolu, Karadeniz ve Akdeniz bölgelerinde pazar için üretimin arttığı ve Türkiye köy hayatından şehre doğru bünyevi bir değişikliğin yaşandığı, dolayısıyla şehirleşme sürecinin devam ettiği belirtilmiştir (Erzen, 1941:10-12). Yavaş da olsa başlayan şehirleşme ile şehrin köyü değiştirici etkisi hissedilmeye başlanmış ve kentin teknik, kültür ve davranış kalıpları köyde yer etmeye başlamıştır.

Köy sorununun şehirleşmeyle bir bütün olarak ele alınması köyün, şehirleşmeye, başka bir ifade ile sanayileşmeye hizmet edecek ve onu tamamlayacak şekilde ele alınmasına ve bu çerçevede bir rol biçilmesine sebep olmuştur. Bu yaklaşım 1940'larda yaygın olan köyü ve köylülüğü idealize etme anlayışı ile de zıtlık arz etmektedir: *Köy davası köye dönmek, köyü kendi iktisadi ve sosyal şartları içinde bırakmak değil bilakis o şartları değiştirmektir* (Boran, 1941b:33). Yapılması gereken köye gitmek değil köyü, şehrin seviyesine getirmektir.

Kentleşme olgusu işlenirken sanayileşmede yaşanan bazı sorunlar da ele alınmıştır. Bu, dolaylı olarak köy yazılarında da dile getirilen, çeşitli sanayi kollarında hissedilen "*sürekli işçi*" azlığıdır. Köylüler şehre mevsimlik çalışma amaçlı gelmekte, tarla ya da bir çift öküz alacak parayı biriktirmeyi düşünmekte ve bu gerçekleştiğinde köyüne dönmektedir (Boran, 1942:80-84). Bu sorunu aşmak,

endüstriyi emek fazlasıyla desteklemek için köy nüfusunun azaltılması önerilmiştir: Köylünün, tekrar köye dönme imkânları olmamalı, teknik yoluyla köy nüfusu düşürülmeli, köylü bir öküzden fazlasını düşünecek ve alacak düzeye getirilmelidir.

İktisadi olarak yaşanacak ilerleme ve gelişmelerin köylünün dünya görüşlerini de değiştireceği savunulmuş, işçilerin düşük ücretle çalıştırılmasına karşı çıkılmış, köy kökenli işçilerin şehirde karşılaşacağı uyum ve yalnızlık gibi sorunlar için de tedbirler alınması istenmiştir: *O sadece bir fabrikanın yevmiye defterinde filan numaralı, şu kadar ücretli "bir işçi" değildir; her şeyden evvel bir insandır ve bir insan olarak meşgul olunmalıdır* (Boran, 1942: 84).

Dergide kentleşmeye ilişkin genel tahlillerin yanında, saha çalışmalarından elde edilen bulgulara ve çeşitli önerilere de yer verilmiştir. Böyle bir çalışmada, Ankara'nın, kasabadan modern bir şehre dönüştüğü ancak bu büyümede, Batı ülkelerinin şehirlerinde olduğu gibi ticaret ve sanayide yaşanan gelişmelerin değil başkent yapılmasının en önemli etken olduğu belirtilmiştir (Boran, 1941c:-15-17).

Ticaret, sanayi ve modern teknik ilerledikçe şehirleşmenin hız kazanacağı belirtilerek Batı'da bu süreçleri yaşayan şehirlerin büyük sorunlar ile karşılaştığı, benzer sorunların Türkiye'de de yakın gelecekte yaşanacağı belirtilmiştir. Bu çerçevede *sosyal inhitat mıntıkası* olgusuna değinilmiş, Ankara'da yapılan araştırmanın sonuçları yorumlanmıştır. Çocuk suçlarını araştırmak amacıyla yapılan çalışmada, Ulus semtinin, şehirleşmenin sosyal sorunlarını bağrında barındırdığı tespit edilerek, mantar evli muhit tabiri ile de bir anlamda günümüze kadar ağırlığı hissedilecek olan, gecekondulaşma ve bunun sosyal sonuçlarına dikkat çekilmiştir (Boran, 1941d:-34-40).Ulus; köylerden, kasabalardan gelmiş ve iş arayan vasıfsız kitleleri ile şehre uyum sağlayamayan, geleneksel ahlak kuralları çökmüş, çocuk suçlarının örgütlü hale geldiği, şehir kurallarını benimseyememiş bir semttir: Ulus, ... *serbest cinsi hayatın, evlenmeden beraber yaşamanın ve diğer aile bozukluklarının geniş mikyasta mevcut olduğu ... içtimai inhitat alanıdır.*

Türkiye'de henüz ağır seyreden şehirleşme olgusunun Batı'da (İngiltere, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri) daha erken dönemde yaşandığına dikkat çekilerek Türkiye'de de benzer süreçlerin yaşanacağı, bu konuda Avrupa ülkelerinin tecrübelerinden ya-

rarlanılması gerektiği vurgulanmıştır (Erzen, 1941: 6-7). Batılı ülkelerde kentleşmenin doğurduğu sorunları çözmek yolunda halka temiz ve ucuz mesken temin etmek, gençlik teşkilatları ve dini teşekküller kurmak gibi uygulamalar ile çare arandığı belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye'de kentleşmenin doğuracağı sosyal sorunları çözebilmek yolunda devletin, planlı şehirleşme için çalışmalar yapması, belediyelerin, şehir plancılığını şehrin sosyal hayatını da içine alacak şekilde düşünmesi gerektiği de vurgulanmıştır.

Türkiye'de Eğitim ve Köy Enstitüleri

Eğitim yazılarının Yurt ve Dünya dergisinde diğer konularda yazılanlara oranla daha az yer tuttuğu görülmektedir. Dergi'de, Türkiye'nin kalkınması konusunda sanayileşmeye merkezi bir önem atfedilmesi bu azlığın açıklayabilir. Tarımda verimliliği arttıracak makineleşme ile köy nüfusu azaltılmalı, artık nüfus hızla yürütülecek sanayileşmenin ihtiyacı olan işçi açığını gidermelidir. Başka bir ifade ile Yurt ve Dünya dergisinde kalkınma, öncelikle bir eğitim meselesi değil, sanayileşme, tarımda teknolojinin işe koşulması ve üretim artışı olarak ele alınmıştır.

Eğitim konusuna genel olarak, okullardaki eğitim anlayışının niteliği ve bunun genel hayat ile uyumsuzluğu, gençliğin eğitilmesi, geleneksel eğitim anlayışı, eğitime daha çok ahlak eğitimi olarak bakan anlayışın eleştirisi ve Köy Enstitüleri çerçevesinde değinilmiştir.

Osmanlı döneminden devralınan ve dini terbiyenin kendi niteliğinden kaynaklanan ezberciliğin okullarda hala devam etmekte olduğu, sınavların bu ezberciliği sürekli kılan etkenlerden olduğu vurgulanmıştır (Berkes. N, 1941: 340-343).

Okulda, gelişmesine katılmadığımız bilgilerin verildiği bu bilgilerin toplumsal hayatımıza henüz girmediği, diğer bir deyişle gerçek hayatta karşılığı olmadığı bundan dolayı da eğitim ile sosyal hayat arasında uyumsuzluk olduğu belirtilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1943 yılındaki çalışmasının dergiyi de etkilediği görülmektedir. Türkiye'nin yakın dönemde bir devrim gerçekleştirdiği, bunun yarattığı sarsıntının eğitimde de gözlendiğine değinilerek gençliğin, değişen sosyal ve siyasal hayatın gerektir-

diği nitelikler ile değişmeyen ahlak ve eski eğitim kaideleri arasında sıkıştığı (Berkes. N, 1943a:48-57), eski kıymetlerden yeni kıymetlere geçişin (Başoğlu, 1943b:72) doğurduğu sıkıntıların gençlerde daha çok hissedildiği belirtilerek bir anlamda geleneksel yapılar ve anlayışların yıkılmamasının Cumhuriyetin eğitim yoluyla vermeye çalıştığı zihniyet önünde engel olduğu belirtilmiştir.

Geleneksel eğitimin gençler üzerinde yarattığı problemlerin köylerde daha çok hissedildiği zira buralarda eski anlayışların daha canlı olduğu, bu yapıdan özellikle kızların etkilendiği, köydeki eğitimin özellikle kızlara itaati öğrettiği vurgulanmıştır (Berkes. M, 1943a: 74). Ayrıca okulun erkekler için gerekli kızlar için gereksiz olduğu anlayışının hala yaygın olduğu da belirtilmiştir.

Eğitimi sosyal değişiklikler ile bir bütünlük içinde ele alan yazıların yanında eğitimde yöntem ve yeniliklere de değinilmiştir. Okul öncesi eğitimi ve ana-baba eğitiminin gerekliliği üzerinde durulmuş, ancak bu yeni eğitim uygulamalarının yaygınlaştırılabilmesinin mümkün olmadığı savunulmuştur (Sarıoğlu, 1943a:64). Gençliğin eğitilmesi meselesinde konuyu daha çok ahlak çerçevesinde ele alma anlayışının yaygın olduğu, hatta bu anlayışın Şura'da bile gözlendiği belirtilmiş, laik ahlakın verilebilmesinin önemine değinilerek gençlere Kısas-ı Enbiya okutularak ahlaki değerlerin verilmesi yolundaki öneriler sert bir dille eleştirilmiştir.

Eğitime ilişkin yazılarda Köy Enstitüleri'ne geniş yer ayrılmıştır. Normal okullarda gözlenen bilgi-gerçek hayat kopukluğu sorununun, Enstitüler için söz konusu olmadığı belirtilmiştir. Köy Enstitüleri, bütün yazılarda ezberciliğin terk edildiği, verilen bilgi ile sosyal hayat arasındaki kopukluğun giderildiği eğitim kurumları olarak değerlendirilmiştir. Enstitüler dışındaki okullarda eğitim-öğretim ikiliği bulunduğu, alınan bilginin davranışa dönüştürülemediği, üstelik buna okulun engel olduğu vurgulanırken Enstitülerde, bilginin karakterde yer edecek şekilde uygulanma imkânının olduğu ifade edilmiştir.

Köy Enstitülerine ilişkin değerlendirmeler, Enstitülere yapılan tetkik gezilerinde elde edilen bulgular ile birlikte verilmiş, gözlenen öğrenci davranışlarına geniş yer ayrılmıştır: *Göze çarpan bir hususiyetleri de lise orta mektep talebelerinde pek az rastlanan, serbestçe fikirlerini ortaya sürme, müdafaa ve münakaşa edebilmeye alışmış olmalarıdır* (Boratav.M, 1943: 349).

Halk-aydın ikiliğini kaldıracak, halk sanatından ilham alarak halkı tanımaya yardımcı olacak kişilerin yetişeceği ve değişik yöre kültürlerinin kaynaştığı eğitim ortamları olarak da görülen Enstitüler, sıklıkla eğitimde teori-pratik bütünlülüğünün sağlanabildiği okul tipi olarak değerlendirilmiştir: *Burada ne ziraat ve zenaat, ne de ilmi bilgi hayattan ayrı, parça parça bilgiler ve meharetler halinde talebeye verilmiyor* (Berkes. M-N, 1942a:3).

Yukarıda değinilen noktalar dışında dergide ailenin eğitim düzeyinin, iktisadi durumunun ve çevrenin, çocukların zekâsı üzerine etkilerine de değinilmiş bu koşullar iyileştikçe çocukların zekâ seviyesinde yükselme olduğu belirtilmiştir (Sarıoğlu, 1943b: 156). Zekâ testlerinden örnekler de verilerek eğitimde yararlanılması önerilmiştir.

Yurt ve Dünya dergisinde Köy Enstitüleri sadece bir eğitim kurumu olarak ve eğitim anlayışına getirdiği yenilikler açısından ele alınmıştır. 1960'lı yıllardan itibaren ise sol akımların çoğunluğu, Enstitüleri, Türkiye'nin neredeyse her sorununu çözme kapasitesine sahip ama yarım bıraktırılmış bir girişim olarak değerlendirmişlerdir.

1940'lı ve 1960'lı yıllarda Enstitüler hakkında yazılanların karşılaştırılmasının, Türk düşünce dünyasındaki dönemsel değişiklikler ve aynı konuya siyasal olayların ve kişisel dramların etkisiyle giderek farklı anlamlar yükleme eğilimlerini anlama açısından aydınlatıcı olacağı düşünülebilir.

Türkiye'de Bilim-Türk Düşünce Tarihinden Kesitler

Yurt ve Dünya dergisinde bilim ve bilimin Türkiye'deki düzeyi hakkında yazılar da kaleme alınmıştır. Bu yazıların değerlendirilmesi derginin Türkiye'de bilime yüklediği görevi anlama açısından önem taşımaktadır. Hemen belirtmek gerekir ki Türkiye'de bilimin durumuna dair yazılanlar genellikle olumsuzlukla yüklüdür.

Türkiye'nin sosyal alanda birçok değişiklikler ve bunlardan doğan problemler yaşamasına rağmen sosyal bilimlerin bu problemleri ele alıp çözmekten uzak olduğu belirtilmiştir. Bu olumsuz tespit genel olarak bilimin durumuna da teşmil edilerek Batı ile karşılaş-

tırmaya gidilmiştir: *...biz hala ilmi müstakil bir hale getiremedik. Yani geçmişte olduğu kadar bile bir ilim ananesi, terbiyesi, zihniyeti kuramadık* (Berkes. N, 1942a:271).

Türkiye'de bağımsız bir bilim yaratma ihtiyacının şiddetle hissedilmesine rağmen, Türklere özgü ilim olmalıdır şeklinde, bilimin evrenselliğini göz ardı eden anlayışın, bunun gerçekleşmesi önünde büyük engel olduğu savunulmuştur. Bilim alanında gelişmeleri takip etmenin, dünya tefekkür hadiselerini bilmenin, kanunlarını anlamanın, bilimi insanların ihtiyaçlarına göre kullanmanın, olayların gidişine karışabilmenin, tecrübelerden yaralanabilmenin, bilimin usullerini kullanabilmenin ve nihayetinde ona büyük şeyler katabilmenin hala yapılmayı bekleyen ödevler olduğu vurgulanmıştır.

Batılı ülkelerde Almanya'da, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Rusya'da bilimin halka mal edildiği ve sosyal hayatta inkılapçı bir unsur haline getirildiği belirtilerek Türkiye'de bu aşamaların henüz gerçekleşmediği belirtilmiştir. Bilimi kendi sorunlarımıza uyarladığımızda bilimin bizim olacağı, ilmin yerleşebilmesi için bakışların maddi, manevi tabiata çevrilmesi, yılmadan sorunların rasyonel kafa ile çözülmeye çalışılması gereği vurgulanmıştır.

İlme aykırı düşünüş tarzlarına aydınlar arasında da rastlandığına dikkat çekilmiş, bu anlayışa örnek olarak, anlaşılamayan sorunların Allahın hikmeti veya ırk gibi olgularla açıklandığı belirtilmiştir.[10] Bilim konusunda Türkiye'nin, örgütlenmeye, bilimler arası işbirliğine, iyi yetişmiş araştırmacılara ve uzmanlaşmaya ihtiyaç duyduğu da ifade edilmiştir. Günün şartları ve olaylarının etkisiyle bilimin politikanın hizmetine girdiği bunun da bilimsel zihniyetin gelişimi önünde önemli bir engel olduğu savunulmuştur.

Sosyolojinin bir bilim dalı olarak sunduğu imkânlar da dergide ele alınan konulardandır. Tarih içinde uygarlığın sağladığı gelişmeler sonucu insanın doğa ile olan ilişkilerinde, tıpta, üretimde bilimin egemen olmasına karşılık, insanın insanla olan ilişkilerinde hala gelenek, inanç, heyecan ve ilcaların düzenleyici rol oynadığı, bunun da toplumsal çatışmaları hazırladığı belirtilmiştir (Boran, 1941f:154). Sosyolojinin bu alanda yaşanan sorunları rasyonel

---

[10] Faşizmin, bilimi politikanın hizmetinde kullanma çabası eleştirilirken Ülkü dergisinde, B. Bedri Tahir Şaman'ın bu anlayışı Türkiye'ye getirmeye çalışan yazılar yazdığı belirtilmiştir (Berkes. N, 1942a:275).

esaslar üzerinde geliştirme gücüne sahip olduğu belirtilmiş, sosyal bilimlerin gelişmesi ve bazı alanlarda uygulamaya geçmesi buna kanıt olarak gösterilmiştir.

Bilime dair yazılarda Charles Darwin'e özel bir önem atfedildiği görülmektedir. Darwin'in hayatı ve eserleri tanıtılırken onun, evrim teorisini insana uyguladığı ve ikna edici delillerle insanın, eski maymun bir atadan doğduğunu kanıtladığı savunulmuştur. Böylece insanın yaratılışına ilişkin geleneksel inancın da yerle bir olduğu belirtilmiştir: *Darwin insanın ve hayvanların çamurdan bugünkü şekillerinde yaratılmayıp tekamül yolu ile meydana geldiklerini göstermek sureti ile bir kainat telakkisini değiştirmiş ve batıl itikatları yıkarak ilmin ilerlemesi için yolu açmıştır* (Şenyürek, 1944: 89). Darwinizm karşısında Avrupa'daki çeşitli düşünce akımlarının, sınıfların ve kilisenin tutumuna da değinilmiştir. Buna göre Darwinizm Avrupa'da kilise ve burjuvazinin egemen konumlarına ağır bir darbe vurmuştur. Dolayısıyla, Darwinizm'in gördüğü tepkileri, egemen sınıflar ve çıkarları çerçevesinde ele almak gerekmektedir.

Dönemin bilim adamlarına bile korkunç gelen evrim teorisinin, insanlığın gelişiminde Hıristiyanlık, devlet, mülkiyet ve sınıfların olmadığı bir hayatı kanıtladığı belirtilerek Darwinizm'e yönelen tepkinin ekonomik olgulara dayandığı vurgulanmıştır. Darwinizm'in fikirlerine özellikle burjuva ideologlarınca cephe alındığı, ancak cephe almanın yanında evrim teorisinin kapitalizmin yararına kullanıldığı da belirtilmiştir: *Çok geçmeden burjuva ideologları Darwinizm'in bazı fikirlerini alarak kapitalizmin, fertçiliğin... emperyalizmin nihayet... ırkçılığın meşru ve zaruri olduğunu, bunların tabiatın kanunlarına dayanan gerçekler ve zaruretler olduğunu ispat için kullandılar* (Berkes. N, 1944a: 93). Bu çerçevede Darwinizm'i, Spencer ve Bagehot; fertçilik ve rekabetçilik, Gumplowicz ve kısmen Ratzenhofer; ırk mücadelesi tezi, Lapouge ve Ammon; sosyal seçiliş ve ırk üstünlüğü, Galton ve Pearson; aristokrasiyi meşrulaştıran, deha, zekâ ve öjenik görüşleri savunmak için kullanmıştır. Böylesi çabalar olsa da Darwin'in kendisinin, fikirlerini sosyal hayata uygulamaktan daima çekindiği bilgisine yer verilmiştir.

Darwin'in düşünüş tarihindeki ileri ve olumlu etkileri olarak da: *...insanın tanrı tarafından yaratıldığı imanını altüst etti; ...hıristiyanlığın insanın cennetten kovulduğu ve günahkârlığı efsanesini yıktı; mucize, peygamberlik, duaya karşı beslenen itikat yerine, ak-*

lın, kuvvetini gösterdi: ruh, Allah gibi din inanışlarının... ilmi olarak tetkik edilmesine yol açtı (Berkes. N, 1944a:94) değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Psikolojinin, Darwin'den sonra ilmi bir mahiyet alabildiğine de değinilmiştir. Darwin'in tabii seçiliş nazariyesinin burjuva ideologlarınca sosyal hayata uygulanma çabası da; sosyal âlemde mevcut olan mücadelenin biyolojik faktörle izah edilemeyeceği, zira burada uzvi âlemde mevcut olmayan faktörlerin rolünün olduğu savunularak eleştirilmiştir.

Darwinizm'e dair yazılarda göze çarpan bir husus vardır ki; o da, dergide her konuda çok net hissedilen kuşkucu ve eleştirel yaklaşımın Darwinizm için söz konusu olmamasıdır. Başka bir ifade ile Darwin'in görüşleri neredeyse mutlak doğru olarak kabul edilmiştir.

Dergide sınırlı sayıda tarih yazılarına da rastlanmaktadır. Bu yazılar daha çok Türk düşünce tarihi üzerinedir. Bir taraftan Osmanlı modernleşme süreci, özellikle düşünce akımları çerçevesinde ele alınırken diğer yandan aynı dönemi ele alan yazılar ve bu yazılarda saptanan yaklaşımlar eleştirilmiştir. Buna göre; Osmanlı ıslahatları, batılılaşması ve Batıdan gelen düşünce akımlarını ele alan mükemmel bir eser henüz yazılmamış olmasına rağmen bu konuda kesin olarak yerleşmiş bazı kanaatler söz konusudur. Bu yaygın ama yanlış kanaate göre, Osmanlı mütefekkir ve edipleri sadece Fransız kültür ve edebiyatının etkisinde kalmışlar bu hal Tanzimat döneminde de sürmüş ve sonuçta Fransız ölçülerini benimsemekle garplılaştığımız zehabı doğmuştur (Berkes. N, 1943f: 274).

Fransız düşünce ve edebiyatının ağırlıklı olarak etkili olduğu tespiti doğru olmakla birlikte, bu etkide Avrupa'ya giden Osmanlı kişilerinin keyfi tercih veya kaprislerinin ve tesadüflerin belirleyici olduğu fikrinin yanlış olduğu, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın uzun süre İngiltere'de yaşamalarına rağmen Fransız kültürünün etkisinde kaldıklarına ancak bununla birlikte dönemin Fransız sosyalizmi ve Comte felsefesi ile ilgilenmedikleri işaret edilmiştir. Fransız etkisini anlamanın anahtarı olarak tarihi şartların dikkate alınması gerektiği vurgulanarak Fransa'nın, yakın şarkla diğer emperyalist ülkelere nazaran daha önce alakalı olduğu, 1789 devrimi ile Avrupa fikir hayatında ayrıcalıklı bir mevkide bulunduğu, tesirin yalnızca Osmanlı ile sınırlı olmayıp aynı etkinin Rusya ve küçük Avrupa ülkeleri

için de söz konusu olduğu belirtilmiştir. Fransız tefekküründeki *"liberalizm ve terakki felsefesi"*nin Osmanlı burjuvazisinin iştiyaklarına hitap ederken, Alman ve İngiliz tefekkürünün bu cazibeye sahip olmadığı belirtilmiştir.

Osmanlıda etkili olan fikir akımlarını tahlil ederken bu akımların geldiği ülke kadar Osmanlının yaşadığı sorunlar, hâkim cereyanlar, temayüller, arayışlar ve aranışların da dikkate alınması gerektiği vurgulanarak iç yapı ve sorunların, etkilenmedeki belirleyiciliğinin önemi belirtilmiştir. Şikâyet edilen Fransız tesiri konusunda iç koşulların belirleyiciliği şu cümlede verilmiştir: *Dışarıdan gelen malların nevinde olduğu gibi, fikir piyasamıza şu veya bu "kültür"ün girişinde iç sosyal şartların geniş ölçüde tesiri olmuştur* (Berkes. N, 1943f: 276).

Osmanlı tarihine ilişkin başka bir yazıda da laiklik ele alınmış ve Osmanlı tarihi ve Cumhuriyet sürecine ilişkin analizler yapılmıştır. Kelimenin etimolojik anlamına dair yapılan açıklamalardan sonra, İslam tarihinde Peygamber, Dört Halife ve Emeviler dönemi, İslam devletinin teokratik niteliğe sahip olduğu evreler olarak tespit edilmiştir. Osmanlı devletine ilişkin olarak da, zayıflama döneminde Halifeliğin bir siyasi araç olarak kullanılma çabalarına değinilmiş, dini makamların yönetimdeki ağırlığı belirtilmiştir.

Osmanlı batılılaşma çabaları ile laikleşme anlamında ortaya çıkan farklılaşmaya da dikkat çekilmiş, Tanzimat ile birlikte devletin vazifeleri arasına, dini mülahazalar ve müesseseler dışında kalan yeni vazifeler ve müesseselerin katıldığı vurgulanmıştır. Bu olgunun Cumhuriyete dek sürecek her alanda görülen bir ikilik yarattığı; Tanzimat ve Meşrutiyet fikir ve devlet adamlarının doğu değerleriyle batı değerlerini uzlaştırmaya çalışırlarken dinin mutlak irade elinde bir vasıta olduğunu göremedikleri belirtilmiştir.

Olaylar, toplumsal gelişmeler ve değişmelerin telifçi yaklaşımı yalanladığı, maddi alandaki değişimlerin manevi medeniyetin kaideleriyle devamlı bir çatışma yarattığı belirtilerek bu birikim ve açmazların laikleşmeyi zorunlu bir adım haline getirdiği şu cümle ile açıklanmıştır: *...hulasa garp medeniyeti denen medeniyeti alabilmek için devlet, siyaset, hukuk, ekonomi, maarif, aile, muaşeret, kıyafet alanlarında artık din ölçülerinden kurtulmuş bir zihniyetle harekete geçmek lazımdı* (Berkes. N, 1943g:434).

Bu zorunlu aşamanın da, Cumhuriyet dönemindeki Saltanat ve

Halifeliğin kaldırılması ve Medeni Kanun'un kabulü gibi adımlarla gerçekleştirildiği ifade edilmiştir: B*ütün bu inkılapçı adımlarla, cumhuriyet devrinde sosyal hayat dinlerden ve dinlerin koyduğu naslardan değil, hayatın kendinden ve onun icaplarından mülhem olarak istikamet almak imkanlarını kazanmış oldu* (Berkes. N, 1943g: 434-435).

Dergide yer verilen başka bir yazıda da Namık Kemal'in Osmanlı Devleti'ne ilişkin fikirleri ele alınmıştır. Namık Kemal'in makalelerinden yola çıkılarak yapılan tahlilde; Kemal'in, Osmanlı İmparatorluğu'nun inkırazının başlıca sebebi olarak devlet teşkilatındaki kusurları gördüğü belirtilmiştir. Onun, Locke, Hobbes ve Rousseau gibi düşünürlerden etkilendiği vurgulanarak hürriyet, müsavat hakkındaki fikirleri ve teklif ettiği meşruti hükümet şekli yönleriyle XIX. Yüzyıl Liberalizminin temsilcisi ve savunucusu olduğu yorumuna yer verilmiştir (Boran, 1941a:17-25). Böyle olmakla birlikte Kemal'in, devletin kamu hizmeti görmesi gereğine karşı çıkan düşünceleri ile öz Liberalizmden ayrıldığı vurgulanmıştır. Bunun yanında eğitimin zorunlu olmasını kabul etmesi itibarıyla Namık Kemal'in, yine tam liberalizmden ayrıldığı, "devletçilik"e öncülük ettiği belirtilmiştir.

Dergide yayınlanan iktisat yazılarında görülen, bütün olumlu sıçramaların gerçekleşmesinde Cumhuriyet dönemini milat olarak kabul etme anlayışı, Osmanlı düşünce tarihine dair yazılarda, tarihsel sürekliliği daha çok dikkate alan bir anlayışa dönüşmüştür. Başka bir ifade ile tarih yazılarında, Cumhuriyete ulaşan süreçte katkısı olan Osmanlı düşünsel birikimi, örtük bir biçimde de olsa, daha çok önemsenmiştir.

Dönemin Fikir Hayatının Analizi

İkinci Dünya Savaşı yılları, maddi hayat açısından birçok sıkıntıların ve yoklukların yaşandığı dönem olmasına karşın, Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanı olduğu aynı dönemde Tercüme Bürosu'nca Doğu ve Batı klasikleri Türkçeye çevrilmiş, İnönü Ansiklopedisi yayınlanmış ve Türkiye genelinde yayınlanan dergilerde büyük bir artış görülmüştür.

Yurt ve Dünya'nın 37. sayısı, çeşitli dergiler, Milli Eğitim Bakan-

lığı'nın çalışmaları ve birçok yazar ve akademisyen hakkındaki değerlendirmeleri içermektedir (Cemgil, 1944a:8-18).

Türkiye'deki geri (reaksiyoner)- ileri (inkılapçı) çatışması gibi dünyada da ileri-geri (faşizm-hürriyetçi ileri güçler) çatışmasının mevcudiyeti belirtilirken Türkiye'de ileriye yönelen fikir hareketleri olarak İnönü[11] ansiklopedinin yayını, Tercüme[12] Bürosu'nun çevirileri ve Yurt ve Dünya dergisi zikredilmiştir. Burada dergi kendisini, *...müsbet ilim görüşü fikirde ve sanatta gerçekçilik, sosyal görüşte halkçılık ve inkılapçılıktır* şeklinde tanımlamıştır.

Ülkü, içinde bazı iyi yazılara rastlansa da genel olarak; şahsiyetini bulamamış, tekniği parmak hesabı, ideolojisi yavan köy romantizmi olan ve otokritik ve kritik yapılmadan, sipariş üzerine yayın yapan bir dergi olarak değerlendirilmiştir. Adımlar dergisinden olumlu sözlerle bahsedilirken İnsan dergisi istikrarsız olarak nitelenmiş, Halkevleri'nin, yayınladığı dergiler kastedilerek, imkânları paralelinde yayın yapamadığı savunulmuştur.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Türk'e Doğru isimli kitabından dolayı olumsuz bir fikir odağı olarak ele alınmış, Mustafa Şekip Tunç da Türkiye'de Bergsonculuğu canlandıran kişi olarak eleştirilmiştir:

> *Tekniği geri ilim alanında geri, ilim alanında birkaç asırlık bir gecikme halinde bulunan ve henüz eski rejimin yıkıntıları üzerinde yeni hayatı kurmaya çalışan Türkiye'ye lazım olan müspet ilmin değerini küçümseyen, aklı inkâr eden bir mistisizm değil, müspet ilim ihtirası, makine sevgisi, müspet ve realist bir dünya görüşü idi* (Cemgil, 1944a:13).

Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, Suut Kemal Yetkin, Yunus Nadi Abalıoğlu ve Mustafa Hakkı Akansel hakkında olumsuz değerlendirmeler yapılırken Çığır dergisi, Peyami Safa'nın savaşı yücelten, faşizm taraftarı yazılarına kucak açmakla suçlanmıştır. Sadi Irmak da, fa-

---

[11] *"İnönü Ansiklopedisi işte, irticaın hâkim olur gibi göründüğü devrimizde, dünyanın bir tarafı karanlıklara gömülürken başka bir yanın nura koştuğunu müjdeliyor"* (Cemgil, 1941:37).

[12] Cemgil, ülkede Hümanizma anlayışını milli varlık için tehlike ve felaket olarak görenlerin bulunduğunu, bunların ortaçağ kalıntılarının süpürülmesinden rahatsız olan kişiler olduğunu, Hasan Âli Yücel'in Batı düşünce kaynaklarına inme anlayışının Cumhuriyetin köklü fikirleri ile uyum halinde olduğunu belirtmektedir (Cemgil, 1943:14).

şizmin yenilgisinin belirginleşmesi üzerine cezbeli taraftarı olduğu Nitzsche'ciliğin cenaze marşını söylemeye başladı şeklinde değerlendirilmiştir. Cermen ırkçılığının gözde fikri olan "*antisemitizm*"i büyük bir coşkunlukla müdafaa etmiş olan B. Tahsin Banguoğlu'nun, ırk üstünlüğü fikrinin "*aşağılık duygusunun*" mahsulü olduğunu söyleme noktasına geldiği belirtilmiştir. Samet Ağaoğlu ise Millet dergisinde faşizmin ölmediğine kendisini ve başkalarını inandırmaya çalışıyor şeklindeki ifadelerle eleştirilmiştir.

Dergilerin yanında romancılara yönelik eleştirilere de yer verilen yazılarda Halide Edip Adıvar'ın, romanlarında eskinin esas olarak güzel olduğu ve tamir edilerek kullanılması gerektiği fikrini işlediği, bu yönüyle de inkılapçı değil, ıslahatçı ve esas itibarıyla da muhafazakar olduğu, Yaban adlı romanı tahlil edilen Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun da, köy toplumuna nüfuz edemediği, yabancı kaldığı savunulmuştur. Dönemin romancılarından olan Muazzez Tahsin Berkand; Sonsuz Gece, Bahar Çiçeği, O ve Kızı, Kerime Nadir; Hıçkırık, Kabahat Bende mi, Mebrure Sami; Leylaklar Açarken adlı romanları çerçevesinde değerlendirilmiş ve adı geçen eserler; *...hepsi vıcık vıcık, yapışkan fazla şekerli bir şurup gibi iç bayıltıcı bir santimantalizm ile doludur* şeklinde eleştirilmiş, bu eserlerde geçen şahısların adeta içtimai bir boşlukta yaşadıkları belirtilmiştir (Boran, 1941e: 74). Liseli gençlerin bu eserleri okumalarının onları edebi bir terbiye edinmekten alıkoyacağı vurgulanmıştır.

1940'ların düşünce hayatına ilişkin yapılan genellemelerde, Türkiye'de düşünsel derinliği olmayan sığ aydınlara dair sert eleştirirler de göze çarpmaktadır: *Bizde birkaç sahifeden fazla yazı okumaya tahammülü olmayan bir "yarı münevver" zümresi vardır: bunlar... ruhları hasta, iradeleri gevşek... bir takım psikopatlardır.* (Ali, 1943:212).

Bu olumsuz değerlendirmelerin yanında Sabahattin Ali, Sait Faik Abasıyanık, Bekir Sıtkı Kunt, Kemal Bilbaşar, Cemalettin Mahir, Orhan Kemal, realizmin hikayecilikteki gelişimine örnek olarak gösterilmiş, Ruhi Su da sazı milli ifade kabiliyetini bozmadan modernleştiren kişi olarak takdim edilmiştir (Boratav.P, 1942: 320).

Yurt ve Dünya dergisi yazarlarının, eleştirilerini anlamak açısından, değerlendirmelerinde ölçütlerinin ne olduğuna, aydın kavramına nasıl baktığına, ona ne gibi sorumluluklar yüklediğine bakmak aydınlatıcı olacaktır:

> *...sanatkarın mesuliyeti su götürmez. Sahip olduğu intihap ve tayin hürriyetini, sanatının ve geniş halk kütlelerinin selameti için dosdoğru kullanması icap eder... Oturduğu evde ve mahallede... mahkemede ve cephedeki insanı görmeyen sanatkar yarımdır, hatta yarım bile değil hiçtir! Yaşadığı devrin insan problemlerini ve insana ait her türlü endişeyi, davayı en geniş manasıyla eserlerine mevzu seçen sanatkar, vazifesini hakkıyla yaptığına, ancak böyle bir neticenin sonunda anlaşılacağına emin olabilir* (Taşer, 1944: 96-97).

Türkiye gibi ilerleme yolunda olan bir toplumda aydının, halka bakışı, geri bir toplumu ilerilere götürmedeki görev ve sorumluluğu şu cümlelerle açıklanmıştır:

> *İleri aydın halk adamıdır. Ve, en ziyade müşahhas davalarını, dertlerini anlayabileceği kendi milletine faydalı olmak şartlarına, imkanlarına, kudretine sahip olduğunu bilir... Kısaca, ileri aydın, geriliğinden acı duyduğu cemiyetinin ilerlemesi şartlarını bir kimya formülü açıklığıyla bilecek, bu şartların gerçekleşmesine çalışacaktır* (Şeref, 1944:24-25).

Ülkelerden Seçkin Portreler

Yurt ve Dünya dergisinde yer alan tercümeler ve tanıtım yazılarına bakıldığında ilk sayıda duyurulan yurt ve dünyayı birlikte anlama hedefinin gerçekleştirildiği söylenebilir. Dünyanın değişik ülkelerinde eser veren özellikle toplumcu-gerçekçi yazar ve düşünürlerin hayat öykülerine yer verilmiş, eserleri tanıtılmıştır.

Ludwig Van Beethoven, Fransız devriminin etkilerinin Almanya'daki en etkili yansıması ve hümanizmin belirgin siması, Charles Dickens ise devrinin insaniyetperverliğinin romandaki en büyük mümessili olarak anılmıştır.

Belinsky'nin, sosyolog, iktisatçı, filozof olmak gibi vasıfları kendinde topladığı ve Rus tenkidinin temellerinin atan bir aydını olduğu, Türkiye'de bu vasıfları kendinde toplamış münekkitlere rastlanamadığı belirtilmiştir.

Pasteur ve Zola'yı canlandıran Paul Muni, büyük film sanatçısı olarak takdim edilmiş, Şarlo ile birlikte devrin büyük hümanist sa-

natkârı olarak selamlanmıştır. Bunun yanında rejisör Max Reinhardt'ın Nazi yönetiminden kaçarak Hollywood'a yerleştiği bilgisine yer verilmiş, Fransız edebiyatından Romain Rolland, büyük bir hümanist olarak zikredilmiş, eserleri tanıtılmıştır. Hakkında tanıtım yazısı yayınlanan bir diğer sanatçı da Bach'tır.

Macar romancısı Geza Gardonyi ve Amerikalı yazar Erksine Caldwel'in, batılı ülkelerde köy hayatı ve topraksız köylüleri ele alan eserleriyle tanındığı belirtilmiş, eserlerinin listesi verilmiş ve Türk edebiyatında benzerlerinin henüz yetişmediği ifade edilmiştir.

Yurt ve Dünya dergisinde yukarıda ele alınan yazılar dışında folklor, edebiyat, halk hikâyeciliği, dil meseleleri, enerji ve sulama gibi birçok farklı konuda yazılar yazılmıştır. Ayrıca Çin Aile sisteminin bozuluşundan, Afrika kıtasında yaşanan siyasal, dini ve sosyal değişimlere, Hindistan'ın bağımsızlık mücadelelerinden, bulaşıcı hastalıklarla mücadeleye kadar dünyanın farklı ülkelerinde yaşanan gelişmeleri ele alan çevirilere de yer verilmiştir.

Derginin Kapatılması

İkinci Dünya Savaşı yılları, Türkiye'de basın özgürlüklerinin kısıtlandığı, gazete ve dergi kapatmalarının yoğun olarak yaşandığı bir dönemdir. 28 Haziran 1938'de kabul edilen Basın Kanunu, hükümetlere basın üzerinde sıkı bir denetim kurma imkânı vermekteydi.

...Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi gereğince, "memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı, İcra Vekilleri Heyeti kararı ile, gazete veya mecmualar, muvakkaten tatil olunabilir(di)...Bu suretle kapatılan bir gazetenin mesulleri, tatil müddetince, başka bir isimle gazete çıkaramazdı (Koçak, 1996: 135). Anılan dönemde basının, daha çok İstanbul basınından ibaret olması ve 1940 yılından itibaren İstanbul'daki sürekli sıkıyönetim uygulaması, basın üzerindeki baskıyı arttırıcı bir diğer etkendi.

Hükümetlerin, gazete ve dergilere karşı olan tutumunu, izlenen dış politikanın ve ekonomik sıkıntılar sebebiyle hükümete karşı oluşacak toplumsal tepkiyi önlemek düşüncesinin belirlediği söylenebilir.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşıbaşladığında savaşın dışında kalmak için bir denge politikası izlemeye başlamıştı. Bu dış politikanın pa-

ralelinde hükümetler, Basın Kanunu'na dayanarak, gazetelerde Almanya, İngiltere ya da Sovyet yanlısı yazılar arasında bir denge sağlamaya çalışmış, başka bir ifade ile basını, izlenen dış politikayı destekleyecek şekilde biçimlendirmek istemişlerdir.

Savaş yıllarında alınan askeri tedbirler sonucu tarımsal üretim düşmüş, gıda maddelerinde darlık ve büyük fiyat artışları yaşanmıştı. Toplumun geniş kesimlerinin gündelik hayatını zorlaştıran bu gelişmelere stokçuluk, karaborsa ve devlet görevlilerinin de katıldığı yolsuzlukların eklenmesi ve bu olaylara gazetelerde yer verilmesi hükümetlerin basına karşı sert tutumunun bir diğer sebebi olmuştur.

Gazetelerin sınırlamalara uymaması hükümetlerin sert tepkisine neden olmuş *Nitekim o yıllarda Vatan gazetesi 9 kez, Tasvir 8, Tan 7 ve Cumhuriyet 5 kez kapatılmıştı* (Turan, 1999: 177).

Hükümetlerin dergilere karşı tutumunu, yukarıda değinilen olguların yanında, dergiler arasında yaşanan sert polemiklerin ve İkinci Dünya Savaşı ile ilgili gelişmelerin de belirlediği söylenebilir.

Türkiye, savaş yıllarında tarafsız bir politika izlemekle birlikte Almanya ile yoğun ticari ve siyasi ilişkiler kurmuştu. Sovyetler Birliği'nin dağılmasına yol açacak bir Alman zaferi ile Orta Asya Türklüğü ve Turan sorununun önem kazanma olasılığını dikkate alan İnönü ve CHP iktidarı, resmi düzeyde olmamakla birlikte Almanya'nın bu konudaki görüşünü öğrenmeyi ve yurt içindeki Turanist çevrelere belirli bir oranda hareket serbestliği tanımayı gerekli görmüştü. Böylece ulusalcı ya da ırkçı ve Turancı yayınlara izin verilmişti. Solcu/sosyalist yayınlar da gözetim altında tutulmaya çalışıldığından, bu davranış o yıllarda güdülen dengeci siyasaya da ters düşmemişti. Önemli olan, savaşın gidişine göre taraflar, sağ ve sol arasında esneklik gösterebilmekti (Turan, 1999: 177-178).

Dergilerin kapatılmasında, dış politik gelişmeler yanında, ırkçı-turancı dergilerle sol-sosyalist dergilerin birbirlerini giderek artan bir şekilde suçlamalarının da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Zira 1942 sonlarında sağ ve sol dergilerin gerilimi arttırıcı yayınlarına karşı alınacak önlemleri belirlemek amacıyla Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in başkanlığında bir komisyon oluşturulmuştu. Komisyon'un, Ocak 1943'te Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na sunduğu raporda, bazı dergiler *herhangi bir fikri objektif ve bitaraf olarak değil, yüksek sesle telkin eder mahiyette ve şiddetli polemik yapar*

şeklinde nitelenmişti. Bunlar arasında Yürüyüş; komünist, Yurt ve Dünya; sol eğilimli,[13] Gökbörü; ırkçılık yapan sağ eğilimli dergiler olarak sınıflandırılmıştı (Turan, 2000: 252).

2 Şubat 1943 tarihinde Almanların Stalingrad önlerinde kesin bir yenilgiye uğraması Türkiye'nin dış politikasında büyük bir değişiklik yaratmıştı (Oran, 1969: 253). 1944 Mayıs'ında Almanya'ya krom satışı durdurularak ABD ve İngiltere'ye yaklaşmanın zeminini oluşturmak için ırkçı-Turancılara dönük kovuşturmalara ve cezalandırmalara ve dergilerinin kapatılmasına başlanmıştı.

İç politikada da izlenen denge politikası sonucunda, Turancı yayın organlarının kapatılmasından hemen önce ve sonra, hükümet kararı ile ve Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi uyarınca, sol eğilimli olan Adımlar ile Yurt ve Dünya dergisi, 16 Mayıs 1944 tarihinde süresiz olarak kapatılmıştır.[14]

Yurt ve Dünya dergisinin resmen kapatılması Mayıs ayında gerçekleşse de aslında dergi daha önce yayınını durdurmuştur: *Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Şubat 1944'te Yurt ve Dünya adına Boratav ve Berkes'i... makamına çağırır. Irkçı-Turancıların gemi iyice azıya aldıklarını ve parlamentodan da çok fazla baskı geldiğini söyleyip aslında kapatılmaları için hiçbir nedenin olmadığını belirterek yayına bir süre ara vermelerini rica eder.* (Gevrek, 1998: 268-269). Bunun üzerine, Mart 1944'teki 42. sayısından sonra derginin yayını durdurulmuştur.

Hasan Ali Yücel'in ifade ettiği Meclis baskısı, Yurt ve Dünya dergisinin ve diğer sol dergilerin kapatılmasında, ırkçı-Turancı dergile-

---

[13] Yurt ve Dünya dergisi genelde Marksist olarak nitelenmiştir. *"... Yurt ve Dünya Marksist ve militan idi."* (Ülken, 1992: 387); *"... Yurt ve Dünya dergisi Marksizm'i savunarak ..."*(Hilav, 1992: 385); Derginin yazarlarından Mediha Berkes'in, yıllar sonra, Yurt ve Dünya'nın Marksist olduğunu ifade ettiği nakledilmektedir. *"M. Berkes: Yurt ve Dünya Marksist ve sol bir dergiydi. Fakat komünist değildik.Gerçi Marksist olduğumuzu da beyan edemezdik. Çünkü çok fazla baskı vardı.Sosyalizme, sola, ileriye açık, Atatürkçü idik."* (Gevrek, 1998: 263).

[14] Sol eğilimli dergilerden Yürüyüş; Temmuz 1943, Barış Dünyası; Haziran 1944, İslamcı dergi Büyük Doğu; Mayıs 1944, ırkçı-turancı dergilerden Çınaraltı; Mayıs 1944, Gökbörü; Mayıs 1943, Orhun; Nisan 1944, Kopuz; Mayıs 1944 tarihlerinde hükümet tarafından kapatılmışlardır (Koçak, 1996:210, 227, 359).

rin kapatılmasını dengeleme amacından öte olguların varlığını göstermektedir.

Yurt ve Dünya dergisine karşı olan tepki ve düşmanlıkların sebebi olarak; derginin gerçekçi bir köy imajı vermeye çalışması gösterilmektedir: *Köylünün zaruret içinde olduğunu söylemenin komünistlik sayıldığı ve köyün pastoral bir romantizm içinde düşünüldüğü o günkü toplumda bütün bunların epey ileri bir sol düşünce sayılması gerekir* (Oran, 1969: 263). Buna, 1940'lı yıllarda Türkiye'de, sosyolojinin sosyalizm ve sosyalizmi savundukları iddia edilenlerin Sovyetler Birliği ile işbirliği halinde, kökü dışarıda oluşumlar olarak algılanması da eklenebilir. Ayrıca Yurt ve Dünya dergisi yazarları, güncel politik tartışmalardan bağımsız olarak, ülke sorunlarının çözümüne katkı yapma amacı ve samimiyeti ile çalışsalar da; sanayileşme, şehirleşme, özellikle köylülük hakkında, saha çalışmalarına dayanan somut bilgilerle, hükümetlerin başarısızlıklarını da gözler önüne sermişti.

Hükümetlerin teşviki, ırkçı-Turancı dergilerin yayınları ile Orta Asya'nın yeniden fethedilme hülyalarının canlandırıldığı, toplumun ağır iktisadi bunalımlarla karşı karşıya kaldığı bir dönemde; Yurt ve Dünya dergisinde, Darvinizm konularında, alışılmış geleneksel ve dinsel değer yargılarını sarsacak yazıların yayınlanmış olması, dergi ve yazarlarına karşı oluşan tepkinin bir diğer sebebi sayılabilir.

1940'lı yılların olay ve olgularından olan Köy Enstitüleri karşıtlığı, Tan Olayı, Sabahattin Ali-Nihal Atsız davası, 1948 DTCF Tasfiyesi, Hasan Ali Yücel-Kenan Öner Davası ve sol partileri içermeyen bir demokrasinin kurgulanması; Türkiye'nin, Mustafa Kemal ile başlayan tarihsel doğrultusundan sapma anlamına gelen zincirleme bir değişim yaşadığına işaret etmektedir. Savaş'ın sona ermesiyle iktidar sahiplerinde gözlenen Batı'dan dışlanma korkusu, savaş yıllarının memnuniyetsiz kitleleri ve iktidarı ele geçirecek kadar güçlenen burjuvazi olgularının şekillendirdiği siyasal gelişmeler içinde Yurt ve Dünya dergisinin kapatılması, zincirin halkalarından sadece biridir.

İkinci Dünya Savaşı sonlarında Türkiye'nin koşulları açısından bakıldığında daha birçok saptamada bulunmak da mümkündür. 1948 DTCF Tasfiyesi ile Dil Tarihli hocalar, üniversite yıllarında, ülkelerindeki baskılar sebebiyle Türkiye'ye gelen Alman hocaların öğrencileri olmuşlar, demokrasiye geçildiği iddia edilen bir dönem-

de Alman hocaları ile aynı kaderi paylaşmışlardır. Başka bir ifade ile Cumhuriyet, kendisini kökleştirecek-derinleştirecek eğitilmiş kuşakları yaratmış ama yaşatamamıştır denilebilir.

Derginin kapatılmasını, DTCF Tasfiyesi'nin izlemesi, Berkes, Boratav ve Boran'ın yaşayacakları dram ve sıkıntıları hazırlamanın yanında, sosyoloji biliminin gelişiminde ve büyük bir sosyal değişim yaşayan Türkiye'ye sunacağı imkânlar konusunda da bir kırılma ve kopma yaratmıştır.

Değerlendirme

Fikirlerin, kişilerin ürünü olduğu gibi kişilerin de, dönemlerinin ürünü oldukları, modern tarihçilikte genel kabul gören bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, Yurt ve Dünya dergisine uyarlandığında; derginin en üretken yazarları olan DTCF'li genç akademisyenlerin, yaşları itibarıyla, Cumhuriyet'le birlikte büyüdüğü, Atatürk'ün, Türk devrimini Batının bilimsel birikimi ile takviye etme anlayışı doğrultusunda eğitim amacıyla çeşitli Batı ülkelerine gönderildiği görülmektedir.

İlk sayısında Türkiye'nin sorunlarının dünyadaki gelişmeler ve problemler ile birlikte ele alınacağını duyuran Yurt ve Dünya dergisi, zengin bir içeriğe sahip olmakla birlikte, ırkçılık-Turancılık ve faşizm eleştirisi ile Türkiye'nin sosyolojik şartlarını tespit ederek önerilerde bulunmaya özel bir önem vermiş, bu konulara sayfalarında daha geniş yer ayırmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın başlamasında birinci derecede rol oynayan ve Türkiye'de hatırı sayılır oranda taraftar bulan ırkçılık ve faşizm, dergi yazarlarınca, Kemalizm'in ilkeleri ile bağdaşmayan, dolaylı da olsa geri kalmışlığın ürettiği değerleri yüceltmesi yönüyle kalkınma çabalarını köstekleyici, iç barışı zedeleyici bir ideoloji olarak değerlendirilmiş ve çok sert bir dille eleştirilmiştir.

Sosyolojik gözlemlerle desteklenen tahlillerde 1940'ların Türkiye'si; köylülüğü ağır basan, geleneksel üretim biçimlerinin dönüşüme uğramadığı, şehirleşmenin henüz başlangıç aşamasında olduğu, batıl inanç ve uygulamaları yaşatan, Kemalizm'in kültür ve hukuk alanında getirdiği yeniliklerin yerleşmesini engelleyen geri sosyal yapıların henüz kırılamadığı bir ülke olarak tasvir edilmiştir.

Dergide, Türkiye'nin kalkınma ve ilerlemesine daha çok Batı'da

yaşanan süreçlerin ışığında yaklaşılmış, sanayileşme ve şehirleşmeye merkezi bir önem atfedilerek çeşitli öneriler sunulmuştur. Bu çerçevede, köylerde hızlı bir makineleşmenin, şehirlerde planlı bir sanayileşmenin, temel politika olması gerektiği vurgulanmıştır. Böylece tarımda üretim artışı sağlanırken açığa çıkacak artık köy nüfusunun sanayinin ihtiyacı olan kalıcı işçi ihtiyacını gidereceği belirtilmiştir.

Yurt ve Dünya dergisinde, kapitalizmin tarihsel gelişimine dair sert eleştirilere yer verilmesi ve Türkiye'nin sosyal-ekonomik sorunlarının, sınıfsal tahlillerle ele alınması, derginin Marksist olarak nitelenmesinde etkili olmuştur. Bu nitelemenin kısmen doğru olduğu belirtilmelidir. Zira dergide beliren Marksizm, daha çok *"yöntem"*le sınırlı olan bir Marksizm'dir. En basit ifade ile alt yapının, üst yapıyı belirlediğinden hareketle; gelenekler, batıl inançlar, Kemalizm'in yerleşmeyen kazanımları, bunların kökleşmesini engelleyen geri sosyal ve ekonomik yapıların varlığı ile açıklanmıştır.

Kapitalizmin Avrupa'daki gelişimine ilişkin sert eleştiriler, Türkiye söz konusu olduğunda haksız kazanç elde eden türedi zenginlerin kınanması şekline dönüşmüştür. Sınırlı kesimler için söz konusu olan ölçüsüz sermaye birikimi, daha çok toplumun yaşam koşullarını zorlaştırdığı için eleştirilmiş ancak tüccar ya da henüz yeşeren burjuvazinin tasfiyesi ima bile edilmemiştir. Bu yönüyle Yurt ve Dünya yazarları I. Dünya Savaşı yıllarının Solidaristlerini çağrıştırmaktadır.

Dergi yazarlarının, dönemin baskıları sebebiyle Sosyalizmi tam olarak savunamayacakları, dikkate alınmış olan bir olgu olmakla birlikte; makalelerde yer verilen analizlerde Türkiye, sosyalizme hazır bir ülke olarak değil, feodal yapıları yıkarak Cumhuriyet'in kurumlarını ve değerlerini kalıcı kılması gereken bir ülke olarak betimlenmiştir. Başka bir ifade ile Kemalizm'in üst yapı değişikliklerinin, alt yapı dönüşümleri ile tamamlanması gereği savunulmuştur.

Kaynakça

Ağırnaslı, N. (1943). Toprak Dağıtımı. *Yurt ve Dünya*, (33), 344-346.

Ağırnaslı, N (1944). Zirai İstihsal Davamız, *Yurt ve Dünya*, (42), 180-184.

Ali, S. (1943). Yarı Münevver. *Yurt ve Dünya*, (30), 212-213.

Aslan, C. (2014). *Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim Bilimleri Alanında Yurt Dışına Öğrenci Gönderilmesi Olgusu (1923-1940)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 70-90.

Aytekin, H. (1943). Köylerin Bugünkü İaşe Durumu. *Yurt ve Dünya*, (36), 486-491.

Başoğlu, M. Ş. (1943a). Psikoloji Karşısında Irkçılık. *Yurt ve Dünya*, (25), 7-13.

Başoğlu, M. Ş. (1943b). Gençliğin Yetiştirilmesi. *Yurt ve Dünya*, (26-27), 70-72.

Belen, M. (1942). Varlık Vergisi. *Yurt ve Dünya*, (22-23), 373-376.

Berkes, M. (1941a). Türk Köyünün Tetkikine Başlarken. *Yurt ve Dünya*, (1), 26-30.

Berkes, M. (1941b). Köyde Şehirli. *Yurt ve Dünya,* (4), 30-39.

Berkes, M. (1941c). Adlar ve Lakaplar. *Yurt ve Dünya*, (5), 29-38.

Berkes, M. ve Berkes,N. (1942a). Toprağın Çocukları. *Yurt ve Dünya*, (14), 3-8.

Berkes, M. (1942b). Köyde Kadının Durumu. *Yurt ve Dünya*, (21), 327-332.

Berkes, M. (1943a). Köy Gençliği. *Yurt ve Dünya*, (26–27), 73-79.

Berkes, M. (1943b). Köyde Yaşayış. *Yurt ve Dünya*, (S. 30), 189-195.

Berkes, M. (1943c). Köyde Sağlık. *Yurt ve Dünya*, (32), 279-285.

Berkes, N. (1941). Ezbercilik. *Yurt ve Dünya*, 12, 337-348.

Berkes, N. (1942a). İlim Dünyasındaki Durumumuz. *Yurt ve Dünya*, (20), 271-275.

Berkes, N. (1942b). Irk ve Irkçılık. *Yurt ve Dünya*, (24), 438-441.

Berkes, N. (1943a). Gençliğin Sosyal Durumu. *Yurt ve Dünya*, (26–27), 48-56.

Berkes, N. (1943b). Modern Ekonominin Doğuşu. *Yurt ve Dünya*, (30), 206-211.

Berkes, N. (1943c). Modern Ekonominin Temelleri. *Yurt ve Dünya*, (31), 239-245.

Berkes, N. (1943d). Modern Ekonominin Tezatları. *Yurt ve Dünya*, (32), 296-301.

Berkes, N. (1943e). Modern Ekonominin Tezatlarından Faşizm. *Yurt ve Dünya*, (33), 325-330.
Berkes, N. (1943f). Garpten Gelen Düşünceler. *Yurt ve Dünya*, (34), 374-376.
Berkes, N. (1943g). Türk İnkılabında Laikliğin Gelişmesi. *Yurt ve Dünya*, (35), 427-435.
Berkes, N. (1944a). Darwinizm Karşısında İleri ve Geri Düşünüşler. *Yurt ve Dünya*, (39), 90-95.
Berkes, N. (1944b). Emperyalizm. *Yurt ve Dünya*, (40), 113-115.
Berksoy, İ. (1944). Irk Üstünlüğü İddiaları. *Yurt ve Dünya*, (41), 153-158.
Boran, B. (1941a). Namık Kemal'de Devlet Fikri. Yurt ve Dünya, (1), 17-25.
Boran, B. (1941b). Şehir ve Şehirleşme Davamız. *Yurt ve Dünya*, (3), 25-35.
Boran, B. (1941c). Modern Şehir Örneği. *Yurt ve Dünya*, (6), 9-17.
Boran, B. (1941d). Mücrim Mahaller. *Yurt ve Dünya*, (7), 32-40.
Boran, B. (1941e). Kadın Romancılarımız. *Yurt ve Dünya*, (8), 72-79.
Boran, B. (1941f). İptidailik ve Medenilik. *Yurt ve Dünya*, (9), 146-154.
Boran, B. (1941g). Propaganda ve Terbiye. *Yurt ve Dünya*, (12), 356-364.
Boran, B. (1942). Sanayide Köylü-İşçi. *Yurt ve Dünya*, (15-16), 80-84.
Boratav, M. (1943). Batı Anadolu'da Yirmi Gün. *Yurt ve Dünya*, (33), 347-351.
Boratav, P. (1942). Kültür Davalarımız. *Yurt ve Dünya*, (21), 318-323.
Cemgil, A. (1941). Ansiklopedi. *Yurt ve Dünya*, (3), 36-46.
Cemgil, A. (1942a). Olduğu Gibi-İçyüzleri. *Yurt ve Dünya*, (22-23), 394-397.
Cemgil, A. (1942b). Olduğu Gibi-İyi Bir Adam. *Yurt ve Dünya*, (24), 442-443.
Cemgil, A. (1943). Hümanizma. *Yurt ve Dünya*, (25), 14-20.
Cemgil, A. (1944a). Geçen Yılın Fikir Hayatı. *Yurt ve Dünya*, (37), 8-18.
Cemgil, A. (1944b). Koyu Milliyetçilik Nedir?.*Yurt ve Dünya*, (41), 164-165.
Erzen, N. (1941). Endüstri ve Şehirleşme Davamız. *Yurt ve Dünya*, (5), 6-15.
Gevrek, M. A. (1998). Yurt ve Dünya/1941–1944 1940'ların "solunun" Ankara Çevresi. *Toplum ve Bilim*, (78), Güz, s. 255-272.
Hilav, S. (1992). Düşünce Tarihi (1908–1980), *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş*

Türkiye 1908–1980, İstanbul: Cem Yayınevi, 380-390.
Karadeniz, A. (2002). *Düşünce ve Edebiyatımızda Yurt ve Dünya Dergisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002,10-17.
Koçak, C. (1996). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, 2. C, İstanbul: İletişim Yayınları, 134-139.
Oran, B. (1969). İç ve Dış Politika İlişkisi Açısından İkinci Dünya Savaşında Türkiye'de Siyasal Hayat ve Sağ -Sol Akımlar. *A.Ü. SBF Dergisi*, 23 (3), 227-275.
Oykut, Z. (1943). İlmin Sosyal Şartları. *Yurt ve Dünya*, (36), 479-482.
Sarıoğlu, N. (1943a). Okulda Ahlak Terbiyesi. *Yurt ve Dünya*, (26-27), 63-69.
Sarıoğlu, N. (1943b). Zeka Testleri ve İçtimai Önemi. *Yurt ve Dünya*, (29), 151-156.
Şanda, H. A. (1942a). Köy Bakkalları ve Kahvecileri. *Yurt ve Dünya*, (13), 8-11.
Şanda, H. A. (1942b). Meşrutiyette Milli Ekonomi Cereyanları. *Yurt ve Dünya*, (15-16), 76-79.
Şanda, H. A. (1942c). Hangi Köylü Zenginleşiyor. *Yurt ve Dünya*, (20), 293-296.
Şanda, H. A. (1942d). Tüccar Artışı. *Yurt ve Dünya*, (24), 429-431.
Şanda, H. A. (1943a). Dünkü İzmir'e Dair. *Yurt ve Dünya*, (34), 395-398.
Şanda, H. A. (1943b). Köylü İşletmeleri Küçülüyor mu?. *Yurt ve Dünya*, (33), 331-333.
Şanda, H. A. (1943c). Bizde İlk Anonim Şirketler. *Yurt ve Dünya*, (36), 483-485.
Şanda, H. A. (1943d). Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Ticaret Müesseseleri. *Yurt ve Dünya*, (35), 442-443.
Şanda, H. A. (1944). Dış Ticaret ve Harp. *Yurt ve Dünya*, (38), 61-63.
Şarman, K. (2005). *Türk Promethe'ler Cumhuriyetin Öğrencileri Avrupa'da (1925-1945)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 13-25.
Şenyürek, M. (1941). Biyolojik ve Kültürel Veraset. *Yurt ve Dünya*, (5), 39-43.
Şenyürek, M. (1944). Charles Darwin: Hayatı ve Eserleri. *Yurt ve Dünya*, (39), 84-89.
Şeref, M. (1943a). Kültür Münakaşaları Karşısında. *Yurt ve Dünya*, (31), 231-235.
Şeref, M. (1943b). Fikir Hayatımızda Geri Temayüller. *Yurt ve Dünya*,

(36), 470-472.
Şeref, M. (1944). Geri Cemiyetin İleri Aydını. *Yurt ve Dünya*, (37), 19-25.
Taşer, S. (1944). Anlaşılmayan Sanatkar. *Yurt ve Dünya*, (39), 96-97.
Toprak, Z. (1984). Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı, *Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984)*, İstanbul: Gelişim Yayınları, 13-54.
Turan, Ş. (1999). *Türk Devrim Tarihi*, IV–1, Ankara: Bilgi Yayınevi, 176-202.
Turan, Ş. (2000). *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 251-255.
Ülken, H. Z. (1992). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. 3. Baskı, İstanbul: Ülken Yayınları, 382-387.
YD, (1941). Yurt ve Dünya, *Yurt ve Dünya*, (1), 1-5.
YD, (1944). Günün Terimleri-Demokrasi. *Yurt ve Dünya*, (37), 5-7.
Yırcalı, S. (1941). Büyük Köye Doğru. *Yurt ve Dünya*, (2), 6-15.
Yurt ve Dünya Dergisi, 42 Sayı, (1941-1944).

Sosyal Bilimler Tarihini Keşfediyor

DTCF Bilim Çevresi ve Sonrası

Ancak şimdilerde sosyal bilimlerde toplumsal sınıf, makro ve tarihsel düzlemde toplumların ele alınmasının önemli olduğu noktasına gelinmiş ve önümüzdeki dönemde böylesine bir anlayış üzerinden yapılan bilim pratiklerinin toplumu anlamada ve geleceği kurmada daha anlamlı olacağı inancı yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Düşünsel ve olgusal düzlemde gelinen nokta açısından değerlendirildiğinde, halihazırda günümüzde böylesine bir kulvara girildiğinin işaretlerinin bulunduğu ve gün geçtikçe daha da belirginleşmekte olduğu söylenebilir.

Editör
Hayriye Erbaş

SENTEZYAYINCILIK®
Cumhuriyet Cad. Eski Tahıl İçi Sok.
No: 5 BURSA
Tel : 0224 225 11 80 (pbx)
Faks : 0224 225 02 00
Mail : bilgi@sentezdagitim.com.tr

ISBN: 978-605-5790-84-4
9 786055 790844